

САМЕДИН ШУКУРДЖИЕВ

УЧАНСУВ ТАМЧЫЛАРЫ

Къыскъа икяелер

Ташкент
Шафур Гъулам адыша эдебият ве санъат нешрияты
1982

С (Крым-тат)
Ш 91

-           Китап акъкъында фикир язгъан
              ИБРАИМ ПАШИ

302

Ш $\frac{М\ 352(04)---82}{70303---23}$ 94—82   4702730200

© Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат
нешрияты, 1982 с.

Шеэрлер арасында кьатнайджакъ автобус бугунъ биринджи кере ёлгъа чыкъаджакъ эди. Вакъыт даа пек эрте олса да, машина ёлджуларнен рыкъма-рыкъ толу эди.

Дженюптеки бу шеэрде танъ эрте ата. Геджелери сувып етиштирмеген топракътаки асфальт куннинъ ярысынадже ойле бир кыза ки, онынъ устуне ялынаякъ бассанъ, мытлакъа табанларынъны куйдюирсинъ.

Кунеш озь нурларыны къуюп ягъгъан ягъмур киби тёкип, дженюптеки бу шеэрни фурун киби кыыздыра, джаилы махлюкъат узерине укюмдар кесиле, оларны сачакълар, терек кольгелери астына айдай. Лякин дженюп адамы кунешнинъ бу айын-оюнларына асырлардаи берли алышыи кельди, озюни тетик ис эте, озюни сыкъмай эп арекетте булуна.

«Танъ аткъанынен саба башлай», денилешенъ бир йырда ве икяемизни биз де сааръ вакъытындан башлаймыз, чюнки бутюн ишлер бу маальде башлана, адамнынъ акъшамгъадже неге малик оладжакъы сабалары онынъ аткъан биринджи адымларындан бел-

ли ола. Инсан огълу инсан кунь баткъандже арекетте булунып, озюне ве этрафындаки инсанларгъа зарур олгъан чокъ мыкъдарда файдалы ишлерни япа. Акъшамгъа таба ёрулса да, шу куню даа чокъ шейлерни огренип бильгенини, рухий джеэттен зеңгинлешкенини ис эте.

Омюр дегенлери иште бойледир, адам яшадыкъча, о даа чокъ шейлер коре, огрене, дюнья бакъышы даа кенишлей тюшюнджелери теренлеше. Бу яшайыш къануныдыр. Лякин мен бу табиат къануны акъкъында дегиль де, адий бир адам акъкъында айтмакъ истейим.

Онынъ ады Асан эди. Эсленгенден сонъ онъа Асан агъа, даа да догърусы, муаллим Асан агъа, деп башладылар. Балалар, яш-явкъа, атта къырджыманлар биле оны бойле чагъыра эдилер. Койдеки копеклер оны ёлда коръдюлерми, бири-бири артындан онъа догъру чапа, онынъ йымшакъ сахтиян чызмаларыны ялай эдилер. О исе дёртаякълы, япышкъакъ достларындан зор-беянен къуртулып, бнр къатлы, къызыл кираметли эв огюндеки къуюгъа кете эди. Бу ерде копеклер керичевириле ве артларына къайта эдилер. Чюнки мукъаддес ер деп сайгъан бу къуюнынъ янына олар ич бир вакъыт кельмей эдилер. Бу орталыкъта чешме къурдурмакъ адет олып къалса да, Асан агъа генчлигинде кой халкъы ичюн бу къуюны озю къазгъан эди.

Оджа эр вакъыт япкъаны киби, къуюдан бир къопкъа салкъын сув чекти, къош авучларыны толдурып ичкен сонъ, бетини салкъынлатты, элинен акъ сакъалыны сыйпап ал-

ды ве озюнде буюк тендюристлик ис этти.

Шу куню Асан агъа шеэрге ашыкъа эди. Ингирми верстлик ёл. Автобуснен исе ярым саат кетмек керек. Автобус къую янындан кечип кеткенинден, ёлджу къую янындаки пилякий таш устюне ерлешип, келеджек машинаны бекледи. Шеэр денъиз къаршысындаки къырлар устюнде эди.

Къарт чубугъыны чыкъарып, онъа тютюн толдураджакъ олгъан арада, айланмада автобус корюнди. Онынъ янына якъынлашкъанда Асан агъа еринден турып, элини котерди. Автобус токътамады, суръатнен кечип кетти. «Ашыкъса керек», деп тюзюнди къарт ве кене пилякий таш устюне чёкти. Бу арада орман артындаи кенъ когертели, устю брезентнен ортюли юк машинасы чыкъты. Руль башындаки айдавджы къувурчыкъ къара сачлы бир огълан эди. Онынъ янындаки яш, ойгъа далгъан, орман этеклерини сускъунлыкънен сейир этмекте.

— Бу ерде мантар да олса керек,— деди о.

— Етише,— деди шофёр.

— Я кийик джеviz?

— Джеviz де ола.

— Орманда кийик айванлар да бармы?

— Мамонтлардан башкъа эр шей бар. Эгер миллионларнен йыл эвельси иптидаий инсанлар оларнынъ сонъки несилини де ашап битирмеген олсалар, шимди олар да олур эдилер.

Оларнынъ экиси бир кереден шакъылдап кульди. Лякин бу джошкъун кулькю бир кереден кесильди.

— Бакъчы, къую огюндеки къарт ненидир косьтере?— деди шофёр ве сурьатны ексылтип, янындаки аркъадашына шашкъыннен бакъты.

— Гъалиба о копчеклерни косьтере. Эки копчекни бир кереден.

— Бир шей олса керек...

— Чаналат машинаны.

Машина бутюн кевдесинен сарсылып, къую янында токътады. Шофёр кабинадан секирип тюшкен сонъ, копчеклерни дикъкъатнен бакъып чыкъты, чызмасынынъ окчесинешынларны къакъыштырды ве ёлдашына бакъып, «копчеклер сырасында, бошамагъанлар», деген сонъ, Асан агъанынъ янына кельди:

— Селям алейкум, бабай! Салкъын сув ичмек мумкюнми?— деди.

— Истегенинъдже ич, огълум, бу халкъ къуюсыдыр. Эгер ондан гедже-кунъдюз сув ичпльмесе, о чокътан къурып къалыр эди. Оны тек тоз ве чёплюктен къорумакъ керек.

— Сагъ олунъыз, бабай,— деди шофёр сув ичкен сонъ.— Риджа этем, айтынъыз, сиз пе ичюн копчеклерни косьтерип ишарет эттинъиз?

— Мен копчеклерге ишарет этмеген олсам, сен къуюгъа ве онынъ огюндеки адамгъа къулакъ асмадан, айдаштырып кетер эдинъ. Бу исе яманлыкъ олур эди. Сен яманлыкъ япмакъ истемесенъ керек.

— Эльбет, къартбаба, мен феналыкъ деген шейни севмейим. Шунынъ ичюн де оны япмамагъа тырышам.

— Сен даа яшсынъ, къардашым, мен се-

нинъ феналыкъ япмайджагъынъны юзюньден окъудым, омюр, омюр, копчеклеринден огрендим.

— Мен сизни анълап оламадым. Насыл копчеклерден?

— Омюр копчеклеринден. Аятнынъ озю де копчек киби токътавсыз айлана, чапып кетювни ич де токътатмай. Дейджегим, чокъ яшагъан, чокъ арекет эткен адам, чокъ биле.

— Къартым, сиз шеэрге кетсенъиз керек, кабинагъа отурынъыз, анда бош ер бар, алып барырым. Къана, юкюнъизни беринъ,— деди шофёр оджанынъ элиндеки ипрангъан балабан портфельге узанып.

— Ёкъ, огълум, мен эйиси автобусны беклерим, шимди бири даа келир.

— Оны чокъ беклемек керек олур. Мен исе сизни шеэрге автобустан тез алып барырым. Риджа этем, мининъиз.

— Айткъанынъда акъикъат бар, огълум. Мен разым,— деди Асан агъа ве къолтугъындан туткъан шофёрнынъ ярдымынен юксек кабинагъа чыкъып отурды. Йымшакъ отургъычкъа ерлешкен сонъ:

— Мына шай!— деди о кейфнен ве козьлерини ёлгъа тикти.

Машинанынъ къапылары япылып, кене мотор гудюрдеди. Асфальт ёл копчеклер астындан буюк бир тезликнен кери чекилип башлады. Асан агъа башындаки шляпасыны чыкъарып, тизлери устюне къойды ве манълайындан терни сильди. Отургъычнынъ аркъасына ясланып, шофёрнен экисининъ арасындаки къомшугъа тикленип бакъты. О, отуз яшларында бир адам эди.

— Сиз де шеэрге кетесинъизми?— деп сорады.

— Эбет, шеэрге, аилевий ишнен.

— Аилевий ишнен олса, демек буюк иштир.

Шофёр ве Асан агъанынъ къомшусы кене шакъылдап къульдюлер.

— Догърусыны айттынъыз, къартым, аилевий ишлер де... багъышланъыз, меним адым Садредин, я сизинъ?

— Асан...

— Асан агъа, къую огюнде сиз копчек акъкъында айтып башлагъан эдинъиз...

— Копчек деген шей, къардашым, эвель эвельден яшап кельген бир мевзудыр. Эм тек мевзу дегиль,— деди Асан агъа ойчанлыкънен ве ондан сорады:— Я копчек акъкъында сен не билесинъ?

— Копчек копчектир, мында даа не ола билир?

— «Не ола билир» экен! Я оны къачан ве не ичюн иджат эткенлерини билесинъми? Копчек инсан фаалиетининъ бутюн сааларында буюк революция япты, онынъ медениетке арекетини тезлештирди. Оны биринджи иджат эткен адамнынъ адыны бильсе эдилер, онъа буюк бир абиде къояр эдилер...

Асан агъа бильген-биледжегини шу дакъкъасы ортагъа къойгъан лафазан бир адам эди. Даа баягъы ёл кетеджеклерини козьде тутуп, тарихтан алып кочъти.

— Копчек, къардашым, Ернинъ озю киби, къяинат ве йылдызлар киби, айланып тура. Умумен алгъанда табиятнынъ озюнде токъ-

тав ёкъ, копчек киби о да даима арекетте булуна. Ойле бир машина я да механизм ёкъ ки, онынъ эсас аleti копчек олмасын. Оны биринджи кере Гъарбий Асияда, Фират озе-ни ялыларындаки Месопотамияда, асырымыздан дёрт бинъ йыл эвельси иджат эткен эдилер. О вакъытларда шу шеэр Бурунгъы Шаркънынъ буюк медениет меркезлеринден бири эди.

Кене копчекке дёнейик. Оны иджат этмезден эвель адамлар агъач катоклардан файдаланып, онынъ ярдымынен агъыр эмеклери-ни енгиллештире, юклерини ташый эдилер. Копчек пейда олгъан сонъ, дегирменлернинъ, къайракъ тезьяларынынъ эсас къысымына чевирильди, арабалар, талекелер пейда олып, ахыр сонъу бизни бугунъки транспорткъа алып кельди. Копчек демеси мына недир, къардашларым. Бир вакъытлары бу акъта эфсанелер биле яратылгъан эди. Олардан биринде айтылгъанына коре, эвель заманларнынъ энъ акъыллы ихтиярларындан бири Ернинъ четине барып чыкъмакъ истеген, чюнки бурунгъы заманларда дюнья къол тавасы киби тер-тегнз бир шейдир беллегенлер. Кунъ кете, афта, ай кете, нпает; онынъ сонъуна барып ете. Узакъ ёлдан пек ёрулгъанына бакъмадан, шу саат ернинъ чети ортюльген пердени ача. Бакъса, не корьсин, анда шу чет-буджакъ дагълар юксеклиги чокътан-чокъ копчеклернен оралгъаныны корип къала. Шундан сонъ шойле бир айтым догъгъан экен: эгер омюр копчеги къатты топракъта айлана-айлана кетсе, инсан сагъ къала, эгер де дюньянынъ сонъуна барып етсе — оле эмиш. Ондан руху да, джеседи де къалмай,

инсанларнынъ анъында аз бир вакъыткъа хатиреси къала...

— Къарт давушыны кесип, козьлерини ёл кенарындаки озенге чевирди. Машина шеэрге якъынлашмакъта эди.

— Копчек адий бир шей олса да, онынъ акъкъында аджайип сёзлер айтмакъ мумкюн экен,— деди Садредин сукюнетни болип..

— Эльбет, къардашым, шимди биз бу акъта тюшюнмесек де, онынъ иджат этильмеси инсанлар ичюн эмек революциясы олды.

— Я копчекнинъ тувгъан ери олгъан Месопатамиягъа ондан сонъ не олды?

— Асырымыздан эвель эки бинъинджи йылда онынъ топрагъында Вавилон ве дигер девлетлер мейдангъа кельди. Шимди анда учь девлет бар...

Машина район шеэрини келип кирди.

— Къардашым, сен мени район маариф болюги янында къалдырырсынъ, анда ишим бар. Окъув йылына талелелер ичюн дерсликлерни къачан кетиреджеклерини бильмек истейим,— деди Асан агъа.

— Я койге къачан къайтаджакъсынъыз?— деб соралы шофёр.

— Энь аздан эки сааттен сонъ. Китап тюкянындан мектеп китапханеси ичюн китапларнынъ янъыларыны алмакъ керек оладжакъ. Бу ишлерни эки саатсиз битирип оламам.

— Асан агъа, иштен бошагъанымнен, сизни алмакъ ичюн мында келирим, берабер къайтырмыз. Башкъа машинагъа минмек акъылынъызгъа биле кельмесин, джаным агъырыр.

— Яхшы кърдашым, ойле япармыз...

Асан агъа мектеп ишлерини битирип, акъшам устю балабан бир десте китапнен айны шу машинагъа минди, айны шу ёлдашларынен койге къайтты. Бу кересинде озюнинъ яш достларына нелер икяе эткенини мен эшитмедим. Лякин яхшы ве файдалы шейлер акъкъында айтса керек. Кой оджаларынынъ адети ойле.

Усеин агъа колхозда арабаджы олып чалыша эди. Балалар онъа: «Космонавтлар кокте, айда, йылдызлар арасында учалар, Усеин агъа аля даа арабасындан тюшмей», деп эрише эдилер. Бунъа бакъмадан, о озь ишини пек севе эди. «Дюнъяда чешит машиналар олса да, эр алда арабасыз оламазсынъ,— деп тюшюне эди о.— Араба орманлардан да, тепе-дерелерден де, ёлсыз ерлерден де кече. Меннм дюльдюлим, онъа, уч десепъ, энъ макътавлы самолёттан артта къалмаз. Я машина? О бизим ёлларда эписи бир юрип оламаз. Илле десенъ къазылгъан, сюрюльген ерлерде. Шукюрлер олсун, колхозда насыл нш олса эписини беджерем. Мен олмасам балалар багъчасына сют, эт, алма-армут деген киби, ким ташыйджакъ... Ондан сонъ башкъа ишлер де бар. Къартайдым деп, энди соба артына кечейимми? Ёкъ джаным, оладжакъ шей дегиль. Мен аякъларымны юкъары тиклеп ятаджакъ инсан дегилим...»

Март айы. Саба эрте Усеин агъа хоразлар кычырып башлагъаны киби атыны екип, ёлгъа чыкъты. Кунешнинъ янашадан ургъан ильки нурлары ёл кенарында, сафта

къаравуллар киби, тим-тик сельбилернинъ тёпелеринде ойнамакъта эдилер.

Араба почта огюне келип токътады. Анда къомшусы берген мектюпни къалдырды. Зибиде татай аскердеки огълуна мектюп язгъан. Бундан сонъ онъа отьмек заводуна барып, бала багъчасы ичюн эки чувал отьмек алмакъ керек. Демир ёлгъа якълашып, аты энди рельслерге адым ташлайым дегенде, бирден шлагбаум энди. Чубар ат бу ёлгъа алышкъан айван олгъанындан, башыны шлагбаумгъа сокъмады, эр итималгъа къаршы, бир къач адым кери чекильди. Чекильди амма, араба бир шейге къакъылды ве шу арада парча-кесек олгъан джам давушы янъгъырады. Санарсынъ, таш устюнде шише парчанды.

Усеин агъа тельбевлерни озюне чекип, артына айланып бакъты. Анда яп-янъы «Жигули» устюнде, козьлерини акъайтып, колхоз бухгалтерининъ огълу отура. Койде бу огъланны адынен дегиль, «Къувурчыкъбаш» лагъабынен чагъыралар.

— Усеин эмдже, корьмейсинънзми, артынъызда машина тура да?— деп къычырды йигит.

— Ёкъ, корьмедим... Алла энъсеме козь бермеген.

— Машинамнынъ фенерини сындырдынъыз,— о ерге тюшти, машинасынынъ огюне кечти.

— Арабанынъ къуйругъына сокъулмагъай эдинъ. Ёл къаиделерини бильмейсинъми? Эм къайдан келип чыкътынъ, мында корюнмей эдинъ де?

— Мен арттан келип токътадым.

— Янълыш токъятагъансынъ, къардашым. Ат деген айван артындаки эр бир тысырдыдан сакъына.

— Манъя акъылданелик сатманъыз, сизни судгъа беририм, джѳеремесини тѳлетирим.

— Истесенъ, аллагъа шикъет эт, джѳеремени озюнъе тѳлетирлер. Машинанен юрмеге бильмеген сонъ, озюнъе бир ат сатып ал.

— Мен не япмакъны сизден сорап отурмам,— деди о ачувнен..

— Меним атымны коресинъми, оны машинанен бир этмек олурмы? О пек акъылдыр, коръдинъми, башыны демир ѳл туявлары арасына сокъмады. Сен исе машинаны арабанынъ копчеклери арасына кетирип сокътынъ.

Шу арада эчкисини джетип, ер тюбюнден тюртип чыкъкъан киби, Къуртамет пейда олды. О арадаки лакъырдыны эшиткенинен эчкисининъ башыны шлагбаумгъа багълады, барып сынгъан фенерни козьден кечирди. Ат дудагъыны тишледи, языкъсынгъан киби, башыны саллады. Арабанынъ къоллугъындан тутты, оны огге итеди. Лякин арабаны еринден къыбырдатып оламады. Кене машинанынъ янына барды. Сынгъан фенерни сыйпады. Сонъра машинаны дикъкъатнен козьден кечирди. Озь башына сомурданды. Усеин агъагъа серт-серт бакъты.

— Олян, бу къадар мукъайтсызлыкъ оладыр даа,— деди ачувнен.

— Мукъайтсызлыкъ... Оны манъя дегиль де, руль башында отургъан адамгъа айтмакъ керек,— деди Усеин агъа басыкъ сеснен.— Оны кетирип арабагъа токундырмакъ керек эдими?

Усеин агъа, койдеши Къуртаметнинъ табиатыны яхшы биде. О пек сафсатыджы, ошекчи адам. Бир де-бир ерде мунасебет азачыкъ бозулдымы, деръал анда пейда ола, кергинликни давагъа чевирмеге, атешке «бензин» сепмеге тырыша. Шунунъ ичюн де Къуртаметнинъ лафына къулакъ асмайджакъ олды.

Лякин Къуртамет де, къолайлыкънен быракъаджакълардан дегиль. Бухгалтернинъ огълуны къорчаламагъа, Усеин агъаны къабаатламагъа тутынды.

— Олян сен, буюк шеэрлерде машиналарнынъ бири-бири артындан насыл келип токътагъанларыны корьмединъми ёкъса? Олар бири-бирине токъундырып токътайлар. Эм бойле ишни ялынъыз уста, кямиль шофёрлар япа билелер. Бу янълыш олса тертипни сакълайыджы сакът милиционерлер оларгъа акъыл кесмез эдилерми? Аксине занымджа бойле алларда олар шофёрларнынъ чеберлигини корип гъурурланалар... Эй сен оны къайдан биледжексинъ? Омюринде шу къодалагъындан башкъа шей корьмеген адамдан не талап этерсинъ?— деп о элини силькти.

Руль башында къыбырдамай отургъан Къувурчыкъбаш, Къуртаметнинъ сёзлериндеч мусюр тавугъы киби къабарды. Озюни кямиль ве акъыллы айдавджы зан этти. Машинасынынъ къапысыны ачып, андан яваштан чыкъты. Милиционер къыдыргъан адам киби этрафкъа бакъты.

Буны корьген Къуртамет даа да къызды.

— Олян, бакъса, япаджагъыны япып, даа еринден биле къыбырдамай.

— Тюш олян, тахтынъдан, кель мында, якъан мерафетинъни корь.

— Мен тюшсем санъа ярамаз, Къуртамет,— деди Усеин агъа яваштан.

— Не ичюн ярамайджакъ экен, ой да бир ярар. Бу йигитке не къадар зиянкярлыкъ якъанынъны озь козьлеринънен корерсинъ. Айды тюшмссенъ тюшме, милиционерлер кельсе о якъыны озю бакъар...

— О-о, къайдан тапасынъ оны, милиционер кельсе, сизлер эпинъиз де бу ерден джѳремесиз кеталмаз эдинъиз, амма...

— Я, ода не ичюн экен. Бизим не къабатамыз бар. Ишни сен яптынъ.

— Биринджиде, экинъиз де ёл къайдесини бильмейсинъиз. Милиционер, Къувурчыкъбаш машинасыны къайда токътатмакъ керек олгъаныны тез ольчеп билир эди.

Къуртаметнинъ козьлери огюнде арабанын машинанынъ арасындаки месафени ольчяткъан бир къач милиционер пейда олды. Олар дефтерлерине бир шейлер къайд эттилер. Сонъра Къувурчыкъбашнынъ эллерини артына багъладылар, озьлерининъ машиналарына отурттылар. Къуртаметнинъ юреги чапаланды, манълайыны бир шей сыкъкъан киби олды.

— Я меним не къабатаым бар?— деп къычырды.

— О санъа эчкинъни къайда багъламакъ керек олгъаныны косьтерир эди...

Къуртамет ялт этип эчисине бакъты. Башындан ашагъы къайнагъан сув тѳкюльген киби олды.

— Къартлыкъ беясы иште, ким баргъан онынъ фаркъына,— деди йымшап, чапып ба-

рып эчкисини чезеджек олды. Лякин Қъувурчыкъ башнынъ кескин сеси оны токътатты.

— Сен, мында меним бабам ким олып чалышкъаныны унуттынъмы, ёкъса? Бир айлыкъ мааштан къуру къаладжагъынъны билесинъми?

О, Қъувурчыкъбаш бу сёзни кимге айткъаныны анълап оламаса да, текмиль шашмалады. Эр итималгъа къаршы кене бухгалтернинъ огълу тарафкъа кечти.

Усеин агъагъа багъырды, лякин онынъ сесини кечейткъан вагонлар алып кетейткъан киби олды. Усеин агъа да, бухгалтернинъ огълу да бир шей эшитмедилер. Сонъки вагон вызнен кечип кетти. Сес-шамата тынгъан киби олды. Қъуртамет юругъыны саллап бир шейлер даа айтып багъырыкълады.

— Эй, эчки, эчки!..— Қъувурчыкъбашнынъ теляшлы сеси янъгъырады.

— Эчкини косътеририм мен санъа, буны насыл джыныс ат олгъаныны бильмейсинъ мельун,— деди Усеин агъа.— Байтал олса да къошуларда чапкъан атлардан артта къалмаз...

Бу вакъыт онынъ козьлерине яваш-яваш юкъары котерилеяткъан шлагбаум илишти.

Қъуртамет, эсини башына топлап, эчкиге ярдымгъа етип бараджакъта, йипине асылып къалгъан эчки сонъки кере нефес алды...

Қъувурчыкъбаш, «Жигулини»де, сынгъан фенерни де унутып, къакъылдап кульди. Қъуртамет исе юрукъларыны къаттырып, шлагбаумны сёгмекте эди.

— Бойле фитнеджи олсанъ эчкинъни дегиль, башынъны да джоярсынъ,— деди Усеин агъа.

Къач куньлерден берли къуруджылыкъ тешкилятындан Къасым Анафиевнинъ аягъы эксик олмай. Ниает, ондан сорадылар:

— Ишке кирмек истейсинъми?

— Истейим,— деди о.

— Зенаатынъ не?

— Мен чокъ мерафетли бир адамым.

— Мерафет дегиль, сенден зенаатынъны сораймыз.

— Мерафет дегенде, мен башта зенаатымны козьде туттым. Олардан бири ташчылыкътыр. Эм ойлс-бойлеси дегиль, алий ихтисаслы ташчыйым.

— Бунъа ант документинъиз бармы?

— Не ичюн олмасын? Чокъ йыллар Абакан шеэринде ташчылар бригадасынынъ башы олып чалыштым. Шу шеэрни мына'бу эллеримнен къурдым, десем де оладжакъ. Мукаяфатлар, чешит ярлыкълар ягъмур киби ягъып турдылар. Эписи яхшы чалышкъаным, бригадагъа яхшы ёлбашчылыкъ япкъаным ичюн... Не, инанмайсынъызмы? Куместен туттырып, козюнъиз огюнде докъуз къатлы бина да къурарым. Элимден кельмеген мерафет ёкътыр...

— Етти, етти,— деди кадрлар болюгининъ башы Сейтнафе Къуртмететов.— Бизге ихти-

саслы ташчылар керек. Риджа этем, разрядынъыз акъкъында документ ве эмек китапчыгъынъызны кетиринъыз. Бугуньден кечи ёкъ, сизни эмирнен ишке алырым, ярын ишке кельгенде документлеринъизни унутманъыз.

— Э, истесепъиз, лячаре, ярын...

Эм кетирди. Истенильген документлер олмаса да, ишке къабул олунгъаны акъкъындаки эмир энди диварда асувлы эди.

* * *

Арадан баягъы вакъытлар келип кечти. Салы куню бригада 500 ерлик янъы къурулгъан мектепни комиссиягъа теслим этти. Окъув йылы башланмасына бир афта къалды, ралелер энди сыныф одаларына ташылды. Мектепке кечит шерити тантананен кесильди. Объектинъ къабул олунувы акъкъында акт яздылар ве оны машинкада бастылар. Ярын оны комиссия азалары имзалайджакълар. Лякин шу геджеси яшын яшнап, ягъмур къуыйп ягъды... Сабасына мында етип кельген къабул комиссиясы дёрт къатлы мектеп бинасынынъ бир диварында пенджере олмагъапыны корип, айретте къалды.

Бу Анафиев къургъан диварда етишмеген пенджере ерине: «Къуруджыларгъа тешекюр» плакаты къойылгъан эди. Онынъ деръал мында келип етмеси ичюн эвине машина ёллагъан арада, къуруджылар тюшюнджеге далдылар: «Я о, юксек ихтисаслы къалавджы» эди де! Къуруджылыкъ идаресининъ башы кычырып айтты:

— Онъа он учюнджи айлыкъ ве мукафат берильмесин!

— Багъышланъыз, Сеит-Умер агъа, эми-

ригъиз меним ичюн къанун олгъанындан, тюневин о он учюнджи айлыкъны да, мукъфат парасыны да алды,— деди бухгалтер.

Машина кери къайтып кельди. Ондан тюшкен, бригада башы Анафиев эвде олмагъаныны, тюневинден берли балалары онынъ къайда кеткенини бильмегенлерини айтты.

...Мектеп бинасы огюнден арды-сыра автобуслар ве автомашиналар кечмекте. Олардан биринде, йымшакъ скемледе, кейф чатып бизим танышымыз — «ихтисаслы ташчы» отурмакъта. Онынъ яны кюстюмининъ енъинде «Къуруджы» нишаны балкъылдамакъта. Янынъда башыны курк къалпакънен ортыкен, томбул бетли бир адам юкъсурап отура. Къалпакъ тюбюнден пышылдавгъа, индже сызгырувгъа ошагъан хурулды эшитиле. Онынъ семиз кевдеси яры-ярыгъа йымшакъ скемлеге комюльген буюк юзюкли, салмакълы эллери исе скемле туткъучлары устюне ташлангъан. «Семизликтен замет чексе керек,— деп тюшюнди о.— Юксек ихтисаслы шашлыкъчы олса керек». Сонъ башыны керри бурды, чюнки ондан кельген ракъы сасыгъына чыдап оламады.

«Къуруджы» да юкъсурайджакъ, отургъан еринде бир чырым юкъу аладжакъ олды. Лякин «хур-хур одамъан» янынъда, козь юммакъ мумкюн олмагъаныны анълагъан сонъ, машинанынъ уфачыкъ пенджеречигини ачты, тазе аванен нефес алды. Къомшусы исе бутюн дюньяны ялмап-ютаджакъ киби, эллерини юкъары котерди, теренден эснеп алды ве агъыр сабыр «къуруджы»гъа чевирилип, алтын тишлеринн онъа махсус косьтерир киби, сорап алды:

— Биз кѡаерлерден кетемиз?

— Ёлдан кетемиз...

— Ёлдан кеткенимизни озюм де корем,— деди о ве кенди киби шишман портфелинден балабан бир алма чыкѡарып, тишлеринен кесип, онынъ ярысыны богѡазына ташлады. Амма битирген сонъ, кене кѡомшусына чевирильди:

— Отпускадан кѡайтасынѡызмы? Ойлеми?

— Таптынѡыз.

— Мен де раатлыкѡтан кѡайтам. Языкѡ, пек тез битти. Ярын кене ишке екиледжем. Текмиль бездим... Бошاپ кетеджек олдым амма, директорымыз манѡа янѡы ашхане ишандырды. «Анда директор олурсынѡ», дей. Шимди кѡайтып кельгенимнен, янѡы ашчы тапмакѡ керек оладжакѡ. Олар пек сийрек тапылалар.

— Эльбет, яхшылары ёллар ичинде серселенип юрмейлер. Оларны башта тапмакѡ, сонъ ялварып да бакѡмакѡ керек.

— Айтчы, сен озюнѡ ким олып ишлейсинѡ?

— Менми? Мен чокѡ мерафетли бир адам. Башта-бир ихтисаслы ташчы...

— Ашчы? Тамам устуне тюшкен экеним де.

— Ёкѡ, ашчы дегиль, ихтисаслы ташчы.

— Ашчы-ташчы эписи бир дегильми? Манѡа да ихтисаслысы керек.

— Мен аш пиширге бильмейим,— деди Анафиев утанѡан киби.

— Пиширмек меджбурий бир шей дегильдир. Анадан ашчы олып доѡмайлар. Мен де

бир вакъытлары тек шашлыкъчы эдим. Бир парча этни шишке кечирип, атеш къорлары устуне ташлайсынъ, ана санъа шашлыкъ азыр! Бутюн меселе иште дегиль, ме... деми бир сёз айттынъ да...

— Мерафетте, ойлеми?

— Тыпкъы озю, бутюн меселе мерафетте! Дейик бир баш къапыста ала да, ортадан ярып, догърап, балабан къазан ичине...— шишман адам кене эснеди, афы тишлерини косътерип, агъызына кене алма ташлады.— Разы ол, пешман этмесинъ, анълашырмыз...

— Автобус буюк бир шеэрге якъылашмакъта эди. Ёл деген шей адамларны тез таныштыра ве якъынлаштыра экен. Бойледже бизим «юксек ихтисаслы ташчы» козь ачып, юмгъандже «ихтисаслы ашчы» олды. Шишман адам оны ишке «биринджи шикъеткедже» шартынен алды.

Анафиев озюнинъ янъы ёлбашчысындан пек мемнион къалды. Онынъ озю де, шорбаджысы киби, хамур баскъан машинаны къартоп темизлеген механизмден фаркълап оламай эди.

Биринджи кунълери Анафиев озюни ашханеде къараман ис этти, алевленип янгъап собалар, къайнап ташкъан къазанларнынъ, куйген, тютеген ашларнынъ мешакъатына къатланды.

Арадан бир афта кечкен сонъ, «общепит»нинъ янъы нокътасындаки бу ашчы, озю де баш ашчы, «олды-оладжакъ, къырылды баджакъ», деп ашханени ярдымджысына ишанды. Озю янашадаки ханеге кочип, оны тертёкип яраштырды: эки тумбалы стол, китап шкафы, демир сейф чекип кетирди. Сейфнинъ

устюне алтын киби йылтырагъан чыр-чып-лакъ тунч мелянкечкини къойды. Мелякенинъ элиндеки ачыкъ метичиклер — мерекел шишеси олса кереклер, чюнки кенарлары мос-мор мерекел эди. «Энди телефон керек, — деп о янъы тюшюнджеге къапылды. — Телефонсыз идаре олурмы?»

Бир къач куньден къапыда ашхане хызметчиси Шамиль Къуртмоллаевнинъ башы пейда олып, окюнчнен сёйленди:

— Къыйметли баш ашчы, бизге чалышмакъ пек зор ола: биз эки адам, къазанлар исе онларнен.

— Айдарым, иштен айдарым! — деп окюрди «баш ашчы» ве столдаки телефон трубкасыны элне алып, шишмангъа телефон этти: — Къуртмоллаев текмиль тенбеллешти, юзьсюзленди, ерден чёп котермек биле истемей, — сонъ кене Шамильге айланды. — Мен мында чалышмагъа дегиль, идаре этмеге кельдим. Озюмнинъ келювимнен муштериленни бахтлы эттим. Мен ашчы дегилим, билип къал, ашчылар устюне башым. Айды, бар, уйлелик ашны пишир...

* * *

Тесадюфий бир ал олмагъап олса, эр шей ёлунда эди. Ашханеде онынъ олмагъаны сезильмей башлады. Лякин «идаресинде» де сабадан акъшамгъадже отурмакътан безди. Сонъ-сонъунда бу идареге куньде эки кере — саба ве акъшам кирип, сейфини ачып къапатмакънен кифаетленди. Къалгъан бутюн вакъыты эалиге енгиль автомашиналар сатылгъан тюкяннынъ этрафында кечти. Анда онынъ не япкъаныны ич кимсе бильмей эди.

Не япаджакъсынъ? «Чокъ мерафетли» адам-
да иш де чокъ ола, кимерде ойле бир ишлер
ки...

Лякин яшырын япылгъан шей де бир кунъ
ашкяр ола. Албу исе онынъ не япкъанынен
меракълангъан адамлар да бар экен... мили-
ция хадимлери. Оны махкемеге чектилер.
Анда анълашылгъанына коре, онынъ эсас
мерафети ташчылыкъ, я да ашчылыкъ де-
гиль де, гизли-яшырын машина алып-сатув.

Якъуб агъа шимди къаравул олып чалыша. Бундан эки ай эвельси пенсиягъа чыкъкъанынен, яшлыгъында къарысы Шекюренен бир сыныфта окъугъан тюкян мудири Сейтабла азбарында пейда олды, даа эвнинъ босагъасында экенинде къычырып, шойле деди:

— Якъуб, сен пенсиягъа чыкъкъансынъ. Хайырлайым. Лякин эминим ки, Стамбул тенбеллери киби миндер устюнде юварланып, гедже-куньдюз тавандан козь алмадан омюр кечирмезсинъ. Адам къытлыгъында сен де бир иш тапарсынъ.

— Тилинъ артындаки сёзюнъни айтчы, не демек истейсинъ?

— Бизге ишке кель, тюкяны къаравулларсынъ.

— Геджелерими?

— Геджелери олмай, къачан олсун? Куньдюзлери эвде раатланырсынъ.

— Ёкъ, геджелери ишлемек дегиль, юкъламакъ керек.

— Юкъламагъа куньдюзлери де етиштиривсинъ. Арткъач беш-он капик джебинъни тешмез.

— Яхшы,— деди Якъуб агъа.

Шу куньден башлап, анавы коше башындаки тюкянда къаравул олып чалыша. Янындан келип кечкенлернинъ:

— Бу къаравуллыкъ иши санъа неге керек олды, орталыкъ теналыкъ да,— демеле рине, о яры кулюмсиревнен:

— Тертип-низам ичюн,— деп джеваплана.— Мудиримизнинъ айткъанына коре, эр бир тюкянда къаравул олмасы керек экен.

Акъшамлар вызыр-вызыр келип кечтилер. Сабалары Якъуб агъа кунь ачылдымы, тюкян огюндеки азбарны сипире, ящиклерни ве метилерни низамгъа чеке, орталыкъны сувлай. Сонъ, эвине къайта. Акъшамлары ишке къайтып кельгенде, башта килитлерни, къапыларны тешкерип бакъа.

Куньлерден биринде сабагъадже невбетчилик япып, узун саплы сипиркини алгъан бир вакъытта, кимдир азбар къапыны тыкъылдатты. Тюкянынъ ачылышынадже даа бир саат бар эди. «Маальсиэ отькен бу хораз ким экен?» деп ойланды о ве къапынынъ огюне барып токъталды. Анда юзю ве устьбашы баягъы ипрангъан бир адам турмакъта эди. Онынъ бети сыдырылгъан, бурну исе Якъуб агъагъа мос-мор олып корюльди. Оиъа тикленип бакъмагъа да кучю етмеди, чюнки онынъ агъызындан тютюн ве ракъы сасыгъы кельмекте эди.

— Сен шашмаладынъмы, не мараз?— деди Якъуб агъа къапыны аралыкъ этип.

— Ёкъ, манъа къаравул керек эди,— деди таныш олмагъан адам.— Уджузгъа, ярым литр ракъыгъа берем, ал буны,— деди о элиндеки тонны узатып.— Яхшы мал! Афиё-

нымны патлатмакъ истейим. Индемей турсанъ, пешман этерим, сатмам.

— Керек дегиль, озь тонум бар.

— Ал, ал, экн дане олса да, зарар этмез, сенден аш сораиджагъы ёкъ,— деп зорлады сатыджы.— Онынъ терисине бакъчы, бинъ йыл ташырсынъ.

Якъуб агъа, истер-истемез, тонны чевирип бакъты. Элиндеки бу курк бирден онынъ дикъкъатыны джелъп этти. Кеткен сайын юмрукълары сыкъылды, череси кергинлешип, къызарып башлады. Ннает, агъызы шашкъыплыкънен ачылып, андан анълашылмаз сёзлер чыкъып башладылар:

— Меним корьгеннм недир?... Я бу тон... Айтчы, азизим, сен бу шейни къайдан алдынъ? Сенден сораим, бу тонны къайдан алдынъ?— деп Якъуб агъа сесини котерди.

— Сорамагъа шей таптынъ, манъа ахрет суаллери берме, мен сатмакъ ичюн кельдим, ярым литрге берем. Къайдан алгъанымда ишинъ олмасын, озюмкипи сатам.

Якъуб агъа тонны бир даа чевирип-чевирип бакъкъан сонъ, сатыджынынъ къолтугъындан тутып, оны будкагъа алып кнрдн ве къапыны ичериден къапатты.

— Къана, тегин отур, ондан башкъа ярым литрни алмазсынъ,— деди Якъуб агъа.

— Мен шикъяетленприм, къапатмагъа акъкъыпъ ёкъ!

— Сен эмни-эркин отурып, япкъанларынъ акъкъында тюшюнген арада, мен бир сигар тютетейим.— Якъуб агъа агъызына бир сигарет алып, серпигини чертти ве озь башына мырылданып башлады.— Бу чапкъын ийлекяр эриф къайдан келип чыкъты...

— Эшитесинъми, тез ол, мени мындан чыкъар,— деди «сатыджы» башыны будканынъ уфачыкъ пенджересине тыкъып.— Эгер шимди чыкъармасанъ, мен сени...

Якъуб агъа отургъан еринден кыбырмайып, эп бурун астындан мырылданмакъта эди:

— Амма да чапкъын, ийлекяр... Мени, эвельки фронтовикни, алдатмакъ истей. Алырсынъ сен...

Оларны бу вазиятте тюкян мудире келип тапты.

— Якъуб бу бешарет адам кимдир?

— Ким биле оны. Тон сатмагъа кельген...

Тамам бу арада арабакъапы янында Якъуб агъанынъ къадыны пейда олды.

— Ой, Якъуб, эвде бея чыкъты. Сен чокъ яныкъсынма, бея та о къадар буюк дегиль...

— Билем!— деди Якъуб агъа куле-куле.— Софада къурутмакъ ичюн кьойгъан тонымны хырсызладылар, ойлеми?

— Вай анайчыгъым, озюнъ мында олып, эвдеки хырсызлыкъны кьайдан бильдинъ?

— Тонны огъурсыз хырсызнынъ озю аякъларыма алып кельди,— деди Якъуб агъа будка пенджересинден «сатыджыны» косьтерип.

— Аферинлер олсун санъа. Якъуб!— деди тюкян мудире — Хырсызны ялынъыз тутмакъ дегиль, оны къапкъангъа да отурткъансынъ. Баре милициягъа телефон этейим де, оны «мусафирханеге» алсынлар...

БАХТЛЫ БИЛЕТ

Базар куньлеринден биринде Самур къартанай колхоз базарына бармакъ ве андан тавукълары ичюн ем, чорап орьмек ичюн юнь йиплер алмакъ истеди. Базаргъадже олгъан-оладжагъы дёрт километр. Анда маршрут автобуслары къатнай. Машиналар баш ёлнен кете-кете де, догърудан-догъру амам огюнде токътайлар.

Самур къартанай автобускъа мингенинен, ёлджуларнен, чешит сепет, чувал ве чанталарнен толу машина еринден кочъти. Къапылар шатырдынен къапалгъанынен, шофёрнынъ сеси янгъырады:

— Гражданлар! Билет алмагъа унутманъыз...

«Ойле шейни унутмакъ олурмы», деп пышылдады Самур къартанай бурну астындан ве деръал пара чыкъарды. Буюк сакътлыкънен билет копарып, оны пенджереге якъын кетирди ве о якъ-бу якъ айландырып, омюринде билет корьмеген адам киби баягъы вакъыт ондаки ракъамларны ве языларны козьден кечирди, бундан сонъ тизлери устюндеки сепетни яваштан ерге таштап. билетни бир къач кере къатлады. Сонъ оны

агъызына ташлап, чайнап башлады. Онынъ янындаки осьмюр козьлерини керип, шашкъынлыкънен сорады:

— Къартанай, сиз не япасынъыз?

Самур къартанай огълангъа бийсинмезликнен чевирилип бакъты. «Сус, даа яшсынъ, сенинъ акъылынъ кесмез», демек истеди ве дудакъларыны ачмадан, агъызындаки билетни чапа тишлерини устюне кетирмеге тырышып, чайнамакъны девам этти.

Осьмюр шашты, сонъ кулюмсиреди.

— Чайнагъан къагъытынъыз пек лезетли олса керек?

— Пек лезетли,— деди Самур къартанай ве пенджерере чевирильди. Лякин бу алында чокъ отурып оламады. Ичинде къайнап ташкъан лакъырдылар ве къуванч онъа раатлыкъ бермедилер.

— Манъа бугунъ бахтлы билет тюшти,— деди гошьюль хошнутлыгъынеп,— ойле билет эркеске хысмет олмай. Демек бугунъ меним омюримде бир де-бир яхшылыкъ оладжакъ.

Осьмюр кулюмсиреди. Эр шей анълашылды, деген киби пенджерере тышкъа бакъты.

Самур къартанай агъыр кевдесини силькитип алды. Кене осьмюрге догъру чевирилип кульди.

— Динден, имандан анъламагъан не-силь,— деди, башыны конделен саллады.

Осьмюр онъа козь къыйыгъындан итиразлы бакъты, лякин бир шей айтмады.— Не ичюн бойле бакъасынъ, айткъаным ифтирамы ёкъса?

Осьмюр омузларыны къысты, бир шей айтмады. къартанайдан къутулмакъ истесе ке-

рек, осьмюр де билетни агъзына къапты, чайнады, сусты.

Автобус базаргъа якъынлашмакъта эди. Лякин, эвельден олгъаны киби, амам огюнде дегиль де, базаргъа кирильген баш къапы янына барып токъталды.

Къапылар ачылдылар. Динамиктен шофёрнынъ сеси эшитильди: Ёлджу аркъадашлар! Билетлеринъизни азыр тутунъыз, оларны незаретчи тешкереджек.

Ёлджулар сепет ве чанталарыны эллери-не алып, яваш-яваш автобустан чыкъып башладылар. Банакис осьмюр кассагъа кельсе де, незаретчи онъа беш капигини кассагъа ташламагъа рухсет этмеди.

— Сен ёлджу дегиль де, «тавшан» экенсинъ: бакъ онъа, зыпкъынлыкънен кельген.

— Мен зыпкъын дегилим, мына билетим!— деп тилининъ тюбюни косътерди о.

— Сен не, мени бала беллейсинъми ёкъса?

— Ёкъ, багъышланъыз. Мен оны чайнадым.

— «Чайнадым», дейсинъми. Сакъызмы ёкъса о. Къана штраф төле! Билетни ёлнынъ сонъунадже сакълап тутмакъ керек.

Незаретчи къадын элиндеки دفترден бир парча къгъыт йыртып, оны осьмюрге узатты.— Квитанция. Парасыны төле!

— Къартанай, билетинъизни косътеринъиз.

— Мен оны, къызым...— деди къартанай шашмалап ве тутулды.— Чайналгъан билет бахт кетире, дейлер. Агъызымдадыр.

— Сиз не, билетлеринъизни сёз бирлик олып чайнадынъызмы? Олмаса, сизге де кви-

танция, о да бахтлыдыр, оны да чайнанъыз. Амма мени кульмеге аккъынъыз ёкъ. Мен иш еримде булунам. Къана, штраф тёлёнъиз!

Самур къартанайгъа бу кересинде, истеристемез, «зыпкъын» оларакъ арткаач парамасраф этмек керек олды. Онынъ къулакъларына демики осьмюрнинъ яныкълы даушы чалынды. «Девиризмизнинъ диндар несли...»

Яз акъшамларындан биринде мен чайырдан къайтмакъта эдим. Этраф кузъгю киби тер-тегиз эди. Чѣльни экиге больген киби, уфукъкъта ёлнынъ къара шерити узанмакъта, чельнинъ айдын-ачыкъ фонунда ёл уджсуз-буджакъсыз олып корюне. Онынъ ялынъыз кенарларында от осьмекте, лякин о да яры-ярыгъа сарарып къалгъан. Бааръде ёл юксек ве шпралы отнен къапланып алына: андаки чечеклернинъ чокълугъындан бутюн чѣльни къокъу сарып ала, ярашыкъларынен козь сукъландыра. Лякин яз кельдими, отлар ку-нешининъ джумерт нурларына чыдап оламай, къурулыкъ мевсими башлай. Олар сѣнюкелер, дюльберлик ве тазеликлерини джоялар, хастаджан сарылыкъ тюсюне кирелер. Эрте бааръдеп башлап, сувукълар тюшип, къар япалакълап башлагъандже бу чѣллерни чокъ бишъли къой ве туварларнынъ, джылкъыларнынъ сюрюлери таптап юрелер.

Чѣльде къаранлыкъ бир кереден баса, ёлджу апансыздан къаранлыкъта къала. Мен козь къаранлыгъы баскъандже шеэрге барып етмек ичюн ашыкъсам да, олмады, яры ёлда къалдым, демек мумкюн. Санарсынъ, бир

ан ичинде чѣльнинъ устюни балабан къара къазаннен къаплап алдылар. Машина фенерлерининъ ярыгъында ёлнынъ тек асфальт ёлагъы яхшы корюне. Къалгъан этраф исе къыяфетсиз бошлукъкъа чевириле.

Машинадан юз-юз элли метр авлакътан сары ренкли буюк бир тильки чапып кечти. Озюнинъ кечиктирильмез ишлерине ашыкъса керек. Кийик айванлар геджелери юкъламайлар, къаранлыкътан файдаланып, авгъа чыкъалар. Тильки мында пек чокъ олгъан ерсичанларына авланса керек. Базы бир алларда авгъа къызыкъкъан ве фенер ярыгъындаи кёрлангъан тплькилер машина телюкесинни упутып, ёл къурбаны олалар. «Баадир» кою янындаки канал устюндеки копюрде машина таптагъан ве бутюн боюннен серилип яткъан тилькини даа демй озь козюмнен корьдим.

Шимди машинанен кетейткъанда ёл янындаки отлар ичинден чыкъкъан къара бир томалакъ шейни эследим. О ёлнынъ ортасына келип еткен сопъ, бирден кери чевирильди ве фенерге айланып бакъты. Меним кечип кетмемни беклесе керек. Мен машинадан тюшип, томалакъ шейнинъ янына бардым. О кирпп эди. Ачувнен фышылдады ве бедениндеки тикенлерни къалтыратып башлады. «Неге баш кутесинъ, ачыл мындан», дер киби, менден къуртулмагъа тырышты. Мен де ичимдеп онъа, «ахмакъ махлюкъ, не ичюн ёллар ортасында быралкъыланып юресинъ, топракъ азлыкъ эттими, ёкъса копчек тюбюнде къалып, тилькилерге аш олмакъ истейсинъми?» дедим. Не ичюндир бильмем, мен оны аджыдым. Мен бойле акъылсызларнынъ

джесединден узюльген инелер ёллар ортасында джайрап яткъаныны чокъ корьдим.

Мен онынъ устуне къалпагъымны ташлап, машинама алып кельдим. Кирпи эвге кельгендже къыбырдамады. Бензин къокъусына, салланувгъа, мотор гурюльтисине алышмакъ истесе керек.

Мен эвге кельгенде, аркъадашым даа юкъламай эди. Диван устуне чёкип, элинде къалын китап туткъаны алда, телевизор бакъа эди. Айны шу еркеки вазадан авуч-авуч къара юзюм къурусныны алып, оларны агъызына дане-дана ташламакъта эди. Озь ишинен мешгъуль олгъан аркъадашым, меним селямыма «ы-ы» ёкъса «гъы-гъы» депми джевап берди. Лякин джанаварчыкъны ерге ташлагъанымны корьгенинен:

— Бу недир? — деп багъырды.

— Чёль джанавары.

— Кирпими?

— Эльбет, кирпи. Аз къалды копчек астына къалаязды.

— Я оны не япаджакъсынъ?

— Бизде яшасын. Зан этсем, онынъ кимсеге зарары токъунмаз.

— Мен де ойле олмасыны истер эдим. Ал, кишмиш аша, пек лезетли. Бугунъ тюкяндан бнр къуту сатып алдым. Я бу джанаварчыкъны ненен беслейджек оласынъ? Кирпилер не ашай?

— Олар эр шейни ашайдыр...

Кирпини эв ичинде къалдырмакъ къарарына кельдик. Онъа шу дакъкъасы ад да бердик: «Йигит!» Ятмакъ ве ашамакъ ичюн ер айырдыкъ. Фикиримиздже, ашханеде газ

плитасы астындаки ерни о бегенмек керек эдн. Айны шу ерге сют савуты кьойдыкъ.

Бизпм «Йигит» геджелери кьоркъмадан бир одадан экинджисине суйрелип юре, кьулакъларымызгъа онынъ уфачыкъ табанларынынъ тапырдысы эшитиле эди. Юкълагъанда биле бу тапырдылардан онынъ шимди къаерде олгъаныны биле эдим: диван тюбюнде турамы, ёкъса аркъадашымнынъ одасына барып кирдимми, я да ашханеде пейда олдымы? Биз къапылары бекли тутмай эдик, бунъа «Йигит» алыштырды. Бекли къапыгъа расткельдими, ог панджаларыны онъа таяп, къапы ачылгъандже я да биз озюмиз барып ачкъандже, оны тасырдатып тура эди. Онынъ бу адети биринджи вакъытларда бизни аз бучукъ раатсызласа да, сонъундан бунъа да яваш-яваш алыштыкъ. Куньдюзлери бизим Йигит кошелерден бирине сокъулып, я да диван астына ерлешип, юкълай ве бутюн кунь чыкъмай эдн.

— О ялышъыз геджелери яшай,— деди аркъадашым.

— Эльбет, геджелери яшай,— деп разылаштым мен.— Бутюн джанаварлар ойле япарлар. Буны биз кирпичи корьгенимизнен анъладыкъ.

Кет-кете кирпичи бизге алышып, элимизден аш алып, сыртыны яваштан сыйпатып башлады.

— Йигит бизим эвге алышты,— деди аркъадашым куньлерден биринде.

— Эбет, энди о кьонакъ дегиль.

Албу исе бизим Йигит эр шейнен меракълангъан бир джанаварчыкъ экен. Эвде бир шей пейда олдымы, башта о кьокъланып ба-

къа эди. Кошеде сарувлы тургъан килимге биле барып кирди.

Сонъ-сонъунда биз опынъ бу мерафетлерине де алыштыкъ. Лякин куньлерден биринде бекленильмеген бир ал олды. Акъшам устю штен къайтып кельгенде севимли джанаварчыгъымызны тапамадыкъ. Бутюн кошелерни, шкафларны, диванны, ашханени, Йигит булуна биледжек эр ерни бакъып чыктым. Ёкъ!

— Санарсынъ, ер ярылгъан да, топракъ астына батып кеткен,— деди аркъадашым.

— Худжур шей! Батмагъа да ер ёкъ, эр ер паркет табан.

Биз шашмалап къалдыкъ. Ёкъса оны пенджеренен сокъулгъан пардош алып кеттими, деп тюшюнсек де, бу фикирден вазгечтик, чюпки кирпи насылдыр бир мышыкъкъа енъиледжек шей дегиль эди.

Арадан бир къач кунь келип кечти ве биз «къонагъымызны» унутып башладыкъ. Йигит ачыкъ къапыдан азбаргъа чыкып, гъайып олгъандыр, чюнки джанаварлар сербестликни севелер, деген фикирге кельдик.

Лякин кедерленювимиз бошуна олып чыкты, бир къач куньден сонъ къачакъ озь аякъларынен сюрп кельди. Биз къувандыкъ. Галиба онынъ озю де къуванды.

Арадан бир къач куньлер даа кечти. Сарарь вакъыты эди. Аркъадашым койге, торунынынъ тоюна кетмеге азырлана эди. Яшларгъа бахшыш оларакъ, шимди пек мод олгъап юксек аякълы бир торшер ве опъа къошма буюк бир къуту къара кишмиш сатын алгъан эди. Онынъ кейфи пек яхшы олып, йырламакъта эди. Онынъ одасындан бирден

ахылдылар-охулдылар эшитилди. Джошкунлыгы неден бозулганы аккында тюшонген арада, андан озю чапып чыкты.

— Сен юкляйсынъмы?— деди,— джевабымны биле беклемеден,— сен бу алчакънынъ япкъанына бакъ, биз онынъ такъдири аккында къач куньден берли ах-вах чекип, япып-куйсек де, о мына ие япкъан: къутунынъ ичине сокъулып, пыш-пыш юкляй. Эм ойле-бойле къутугъа дегиль де, тойгъа алып кетеджек къутунынъ ичине... кишмиш...

— Энди не япаджакъ оласынъ?

— Не япайым, бутюн кишмишлерни сасытып ташлагъан.

— Олмайджакъ шейге раатсызланма, базардан янъысыны алырсынъ. Къабаат озюнде, къутуны ерге дегиль де, юксекке къоймакъ керек эдинъ.

— Акъыл сатмасы къолай, амма бойле аджайип кишмишни энди къайдан аладжанъ?

— Кирпи ерине озюнь олсанъ да, бойле лезетли, къокъулы шейни татып бакъмагъандже чыдап оламазсынъ. Не кишмишни тек сен севсинъми!

— Барсын, о да севсин, лякин къутугъа тикенли беденинен сокъулмасын. Сен онъа бир бакъчы, кишмиш ичинден тек къулакълары корюне.

— Эркес кишмишни озю бильгени киби сева.

— Я баш-аягынен онынъ ичине сокъулмагъа не аджет бар? Къутуда бир тешик ачып, оны бирер-бирер алгъан олса олмай-дими?

— Айса онъа кирпи дегиль, сычан олмак керек эдп. Сычанлар делик-тешик ачалар, кирпичлер исе, озьлерииндже япалар.

Бу тесадюфтен сонъ кирпичи сербестликке чыкъармакъ къарарына кельдик. Оны чёльге алып кеттик ве озюнинъ мекянында къалдырдыкъ.

Манъа достумдан айырылмакъ къолай олмады. Чюнки онъа пек алышкъан эдим. Достумны къалдырып артыма къайтаджакъта юрегим бирден сызлап алды. Лякин мында онъа, эвдеки юзюм къуруссы толу къутудан да яхшы оладжагъыны анълагъанда, юрегимдеки хошнутсызлыкътан эсер биле къалмады. Машиннама тараф кеткенде исе насылдыр бир йырнынъ макъамыны сызгырып башлагъанымны озюм де дуймадым.

Расим Булгъаков алты къатлы эвде яшай. Квартирасынынъ пенджерелеринден эки да-неси метро станциясына ве къафиф авалы медениет багъчасына ачыла.

Куньлерден биринде, акъшам устю иш куню биткен сонъ, Расим Булгъаков элине ресимли журналны алып, Рожняковскийнинъ, «Эркек киши къыркъ яшындан сонъ», деген макъалесини окъуп башлады. Башлады, ам-ма, макъалешинъ мундериджесине далгъан арада, апансыздан къарысынынъ теляшлы давушы эшитпльди:

— Расим, биз сувгъа батып башладыкъ!

— Не?.. Оны да къайдап тюшюнип тап-тышь?

— Ванна одасына кирсе.

Къарысынынъ кескин теляшлы давушы онда пч бир тюрлю шек-шубеге ер къалдырмады. О элиндеки журналны шу дакъкъасы ташлап, ванна одасынынъ къапысы огюнде пейда олды. Озь козьлеринен корьгенлери оны шу дередже шашырды ки, биринджи саниелерде айтмагъа биле сёз тапып оламады. Оданынъ диварларындан, таванындан, ёлакъ-ёлакъ сув акъмакъта, кошелердеки сылавлар чатлагъан, мына-мына авдарылып тюше-джеклер.

Расим юкъарыда яшагъан къомшусына чапып, онынъ къапысыны юмрукълап къакъты. Ниает, къапыда къомшусынынъ башы корюнди. Онынъ:

— Янгъын бармы, не?— деген серт даушы эшитилди.

— Ондан да бетер. Сув ичинде къалдыкъ. Бойле кетсе бутюн эвни сувгъа...

— Менде дегиль, юкъары чыкъ,— деди о ве элиндеки балабан чанакънен коридордаки сувны челекке толдуруп башлады.

О даа юкъары чапып чыкъты ве къапыны итеди. Къапы ачыкъ экен. Расим Булгъаковнынъ козьлери ванна одасына тикильди. Анда дёртаякълап ерге чёккен адам тизлеринедже сув ичинде эди. Агъызынадже толгъап ваннагъа кранлардан буюк бир тазыйыкънен сув акъмакъта эди. Дерсинъ, бронсбойтындан сув фышкъырталар.

Бу адам Ашыр Досмамбетов эди. Бизим эвге даа якъынларда кочип кельди. О сув ичинде чёкип отургъан бир алда, эллерпнен недир къыдыра ве айны бир сёзни текрарлай эди:

— Алла белясыны берсин, шу кран къаерде экен, къаерде экен...

Не япаджакъсынъ, ичкен ракъысынынъ зорлугъындап козьлерине «тавукъ сокъурлыгъы» тюшкен, ич бир шейни корип оламай.

Расим Булгъаков кранларны бурып, сувны токътатты.

Бу ал энди экинджи тесадюф эди. Биринджи кересинде о папнроснен тёшегини ве эв эшьяларыны якъкъан эди.

— Бу аселет япылгъан шей дегиль,— деген эди.— Эписи тесадюфен олды.

Танъ маалининъ ильки нурлары араннынъ тахталары арасындан ичери сокъулгъанынен, эки афталыкъ бузавчыкъ Акъбаш козьлерини ачып ашлав башында олатургъан анасына чевирилди. Оны эммеге тамшанды. Лякин анда сыгъырны корьмейип, тааджиПЛенди ве дымлы бурнуны акъкъайын тахталарына сюрп алды. Бакъса, шу арада къапыдан кимдир кирди. Акъбаш эр кунъ саба онынъ бойпуну сыйпагъан, сыртыны къашыгъан, онъа къокъулы иччен къаштыргъан шорбаджысыны таныды.

Карим ака ичери киргенинен айретнен агъызыны ачып, козьлерини керип къалды. Я онынъ эр кунъ саба елинлери сютке ташып тургъан учъ яшындаки яш сыгъыры — Чубары къайда кетти?

Акъбаш ичюн анасынынъ бир кереден ёкъ олып кетюви сыр олса да, Карим ака ичюн шу дакъкъасы эр шей ачыкъ-айдынъ олды: онынъ Чубарыны хырсызлагъанлар! Аджеба бу ишни япкъан хынзыр эриф ким экен! Оны мытлакъа тапмакъ ве джезаламакъ керек. Ёкъ, Карим ака оны котеклемез, муакемеге берип, джезасыны чектирп.

Онынъ шу сааттеки бутюн тюшюнджеле-

ри, «Чубарны баласына къайтармакъ, анасы баласынынъ янында, баласы анасынынъ янында олмакъ керек», демектен ибарет эдн.

Карим ака бойле фикирге кельген сонъ, шу саат огълуны уянтты ве мерамыны омюрге кечирмеге бельсенди.

— Огълум, сен меним таягъымны алып чыкъ!— деди о янына келип токъталгъан огълуна. Чубарны мытлакъа тапмакъ керек!

Оларнынъ экиси эки тарафкъа кеттилер.

Шуны айтмакъ керек ки, Карим ака Шерлок Холмс олмаса да, онынъ Чубары тек базар бетке кетebilеджегини озь дуйгъуларынен билъди. Даа да догърусы онынъ эви огюнден кечкен асфальт ёлда тувар туякъларынынъ излери бар эди, эм бу излер онынъ азбарындаки араба къапыдан башланалар.

О хырсыз исе сыгъырны чокъ чеккелеп юрмез. Базаргъа кирер, эки-учь къатына уджузгъа сатып, зумагъа тырышыр.

Бойле тюшюнджелернен базаргъа кирген Карим ака эр якъны мукъайтлыкънен козьден кечирди.

Ниает, козьлерине къара чекменли киши ве озюнинъ сыгъыры илишти. О киши сыгъырны халкъ ичинден сув будкасы огюне алып кельди. Козьлеринен муштери арады. Лякин онъа къулакъ аскъан олмады. О базарнынъ экинджи бир тарафына кечейим, деп ынтылгъанда, андаки адамлардап бири сыгъырнынъ огюнде токъталып, онынъ манълайындан, бойнузларындан тутып бакъты ве сонъра сорады:

— Къачкъа бересинъ?

Сатыджы Джуминов, Дашманов, Кутюпов ве даа биркъач фамилиялар ташыгъан хыр-

сыз эдп. Бир кѡач керелер отурып чыкѡты. Онынѡ белли бир яшагѡан ери де, чалышкѡан иши де ѡкѡ.

— Пек уджузгѡа сатам,— деди о,— адже ле пара керек, эки юз рублеге беририм!

Бу сѡзлерден муштерининѡ сыртында кѡарынджалар юрген киби олды. Дашманов исе (онѡа энди бойле дейик) пек ашыкѡа эди. О муштериге малны яры кѡыйметинде бермеге азыр эди. Лякин ойле олып чыкѡты ки, о паранынѡ тѡсюни биле корип оламады. Онынѡ артында кескин бир давуш янѡгѡырады:

— Эх сени хынзырнынѡ хынзыры, арам тамакѡ эриф! Сен кимнинѡ малыны сатасынѡ?

Сатыджы кери чевирильгенинен, аркѡасында онынѡ якѡасына япышмагѡа тырышкѡан ачувлы Карим аканы корѡди ве дерѡал элиндеки йипни чезеджек, ондан кѡачаджакѡ олды. Лякин башкѡа тюрлю чареси кѡалмагѡанындан, сув будкасына сокѡулды. Йипи тартылгѡан Чубар да бойнузларынен будканынѡ фанерине урунды. Будка бир кѡач кере огге-арткѡа саллангѡан арада, бутюн боюннен ерге авдарылды.

Орталыкѡта кѡалабалыкѡ чыкѡты. Адамлардан базы бирлери сув сатыджысыны кѡуртармакѡнен огѡрашкѡан арада, Карим ака Чубарны будканынѡ тѡбюнден бошатмагѡа тырышты. Чубар исе тахтагѡа сокѡулгѡан бойнузларыны керн чыкѡармакѡ ичюн джан аляметинен чекишмекте эди.

— Аферин айвангѡа,— деди кимдир,— фанераны чиль-парча этеятыр!

Сув сатыджы кѡадын теляшнен багѡырмакѡта эди:

— Эр шей гъайып олды! Сув шырасытё-кюльди, стаканлар сынды...

— Милиционер келе, милиционер келе!— деп кыычырды кимдир.

Адамлар милиция хадимине имдат истер киби бакътылар.

— Гражданлар, кимде чакъы бар?— деп сорады о.

— Менде бар!— деп джевапланды Карим ака ве кемпк саплы чакъысыны онъа узатты.

Милиционер яваштан сыгъырнынъ янына кельди, онынъ бойнундаки йипни эмин-эркии кесип, башыны фанера ичинден чыкъармагъа ярдым этти.

— Бакъ сен онъа, чаресини насыл къолайлыкънен тапты,— деди сув сатыджы къадып.

— Энди хырсызнынъ чаресини де тапар...

Карим ака милиционернинъ янына барды:

— Милиционер аркъадаш, бунда къабаат ёкъ, оны мында хырсызлап кетирдилер.

— Бу сыгъыр сизинъ малынъызмы?

— Мешимки. Оны мында сатаджакъ олдылар.

— Ким сатаджакъ олды?

— Яш бир эриф. Йипнинъ уджу онынъ элинде сарувлыдыр. Мына бу йипни тартыныыз, хырсызнынъ озю де чыкъар.

Бир къач адам йипке яшыштылар. Даа деми Чубарнынъ башы олгъан тешикте башта бир къол, сонъ чыбалыкъ сачлы баш корюнди. Бу хырсызнынъ озю эди.

Шундан сонъ хырсыз даа якъынларда къайтып кельген ерге йиберильди.

Чубар исе шимди кене баласынынъ — Акъбашнынъ янындадыр.

Эмишнен Демиш ве оларнынъ якъын досту Чийемиш къомшу эвлерде яшайлар. Эвлери чешит олса да, яры даире шекилинде ян-янаша къурулып, шу даиренинъ ортасында, кунеш шавлелери тюрюнде, шахсий машина шорбаджыларынынъ сыра-сыра тизильген челик гаражлары тура. Учъ эвнинъ алкъасы ичинде балалар ойнагъан къумлы мейдан да, салынджакъ да, тырмашмакъ ичюн мердивен де бар. Лякин шу азбарнынъ козьге чарпкъан энъ гузель ери гастроном тюркяныдыр. Догъ-русыны айткъанда, икяемизнинъ къараманлары Эмишнен Демишни ве Чийемишни достлаштыргъан да шу тюркян олды. Маллемизде олар акъкъында «джан достлар», «оларны бири-биринден сув да айырмаз», дейлер.

Тюркян огюнде башта Эмиш пейда ола. Тюркянгъа козь ташлап, чечекликлер этрафында бир къач кере айлангъан арада, къайдандыр, бильмем, Демиш, ондан сонъ Чийемиш келип чыкъа. Чокъ вакъытлар корюшмеген адамлар киби бири-биринен сьджакълыкънен селямлашалар ве шу саат беш капикни авагъа фырлаталар: кимге тюрше, демек тюркянгъа о кирип чыкъаджакъ. Гастрономнынъ айдын залларында исе эр шей сы-

расынен тизилип кьойылгъан. Джанынъ не истей? Лякин бизим кьараманлар «сют махсулатлары», «кондитер маллары», «себзе-мейва» сыралары огюнден первасызлыкънен кечип кетелер. Олар гастронимнынъ энъ чет кошесиидеки «шарап-ракъы» болугине ашыкълар. «Турасы тюшкен» Эмиш яхут Демиш, я да Чийемиш бир кьач дакъкъа ичинде тюкянгъа кирип чыкъа, оны сабырсызлыкънен беклеген достларынынъ янына кьайтып келе. «Къаде» тапмакъ зор шей дегиль, чюнки шу ерде газлаштырылгъан сув автоматы бар.

Бугунъ Эмиш тюкянынъ огюне эркестен эвель кельди, о якъ, бу якъ айлангъан арада, башта Демиш, ондан сонъ Чийемиш келип кьалдылар. Эмиш адети узре, джебинден бакъыр беш капик чыкъарып, оны пармакълары арасында бир кьач кере айландыргъан сонъ, авагъа фырлатаджакъта Демиш онынъ кьолуна япышты:

— Ашыкъма, достум,— деди.— менде, эвде, бир ерчикте кьысылып кьалгъан бир шишечик бар. Къадыным оны бир шейлер япмагъа азырлана эди, мен исе дуйдурмадан оны джебиме тыкътым.

Бу сьзлерни айтаракъ, о джебинден ярым литрлик шишени тартып чыкъарды. Шишегедикъкъатнен бакъкъан Эмш.:

— Ракъыгъа ошамай, онынъ ичиндеки не экен?— деди тааджипнен.

— Шараптыр даа,— деди Чийемиш, устюне зеэрлидир, деп язылгъан хачлангъан учь кемик ресими япылгъаи шишеге бакъып:

— Онъа да бепъземей.

— Бенъземесе бенъземесин, эси бир ичильген шей дегильми?

— Я ичкен сонъ о бир дюньягъа...—Эмиш козьлерини тегереклетти.

— Эр алда, ач, оны, тешкерип бакъайыкъ,— деди Чийемиш ве шишени бурнуна кетирип къокълады...— Спирт къокъуй, телюкесиз олса керек.

— Телюкели шей олса оны сатар эдилерми?— деди бираз юрекленген Демиш.

— Эльбет, эльбет, устюндеки язысыны янълыш язгъандырлар...— деди Эмиш.

— Ёкъ, янълыш олмаса керек. Учъ кемикни коресинъизми?

Учъ дост кене рухтан тюштилер.

Бу арада Эмишинъ козьлерине тюкян огюндеки «Акъбаш» адлы копечик илишти.

— Башыма янъы бир фикир кельди, бу сувнынъ не экенини сынап бакъмакъ керек— деди, джебиндеки «закуска»лыкъ колбасадан ве отъмектен бир парчачыкъ къопарып, оны шишедеки «сувнен» сылатты. Сонъ копечикнинъ огюне барып, «аша, Акъбашчыгъым», деди ялварыджы сеснен. Копек огюндеки «сыйпы» къокълады, ютып йиберди.

Кенардаки достлар «сынавы» диккъъатнен козетмекте эдилер.

«Акъбаш» колбасаны юткъан сонъ, къайдадыр, чапып кетти.

— Коръдюнъизми, телюкели дегиль экен!— деди Эмиш.— Къана, тѣк бир дане. Сагълыкъкъа!— деп, стаканны тюпледди.

Демишнен Чийемиш де ичтилер. Шишени чечекликлер этрафындаки чалылар арасына ташладылар. Ташладылар амма, шу арада сызгъырув давушы эшитилип, оларнынъ

янында багъчеван Мухтар къарт пейда олды. О, гурь къашларыны къатмерлештирип достларыныъ устюне юрди:

— Къана, ташлагъан шишенъизни деръал алынъыз! Сиз не, бу чечеклерни чѣплюк обасы беллединъизми?

Эмиш истер-истемез скемледен котерилип, чечекликке догъру адымлады. Адымлады амма... бакъса не коръсин, шише ташлагъан чалылар тюбюнде «Акъбаш» ята. Заваллы айван аякъларынен бетни ортип, зорнен нефес аларакъ созылып ята.

— Тур, тур еринъден!— деп, Эмиш аягъынен оны тепсе де, копек къыбырданмакъ меджалында дегиль эди.

Эмишинъ сыртында къарынджалар чапышкъан киби олды, манълайы терледи, дудагъы салынып къалды ве лакъырды этмек къабилетини джойды. Шу дакъкъасы достларыныныъ янына къайтып кельди.

— Анда... «Акъбаш» козьлерини юмгъан... — деди о эшитилир-эшитильмез бир давушнен.

— Сен не, шакъа этесинъми?

— Ойле шей ола бильмез...

Олар учю де, санарсынъ миналы ерден кечкен адамлар киби, Эмиш косьтерген ерге догъру яваш-яваш адымлады. «Акъбаш» яшында башларыны эгип, омузлары устюне таш олып тюшкен бахтсызлыкъ акъкъында тюшондилер. Чийемиш къалпагъыны чыкъарып, оны не яямасыны бильмеген адам киби, буюк авучлары ичинде томарлады. Эмиш сѣпген сигарыны бир даа якъып оламады: чертильгеп серник къалтырагъан элинден тюшип кетти. Демиш исе бир шейлер тюшо-

нип тапмакъ ичюн де энъсесине, де манълайына япышып, артына-огюне уфакъ адымларнен юрмекте эди.

— Окълав юткъан адам киби къатып къалмакътан файда ёкъ,— деди о ниает,— бир шейлер тюшюнип тапмакъ керек.

— Амин демектен башкъа шей къалмады,— деди Чийемиш къолларыны къурсагъы устюне хачлап.

— Сен шакъа-хоратаны ташла, биз Акъ-башнынъ артындан кетмеге азыр дегильмиз,— деди Эмиш сертейип.— Мытлакъа бир шейлер тюшюнип тапмакъ керек!

— Таптым!— деди бир кереден Демиш.— Медицина сагълыкъ бекчисидир. Деръал аджеле ярдымгъа телефон этейик!

Арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез достларнынъ учю де телефон будкасына сокъулдылар.

— Спз мындап чыкъынъыз, мен бир озюм телефон этерим!— деди Эмиш къатий давушнен.

Аджеле ярдым станциясы якъып ерде экен. Чокъкъа бармадан яйгъара къопарып, тёпесиндеки «мигалка»сыны парылдатып, апакъ машина келип токъталды. Машинадан тюшкен эким сабырсызлыкъпен бизим къараманларгъа балабан козьюги устюнден бакъты. Оларнынъ учюнн де машинагъа юклеп, айны шу сес-шаматанен дёрт къатлы бинагъа догъру кеттилер. Ёллардаки бутюн машиналар опъа ёл бердилер.

Эким «хасталар»гъа бир къач суаль берген сонъ, элиндеки къалын журналны тасырдынен стол устюне ташлады ве «достлар»гъа козь ташламадап, джиддийликнен айтты:

— Меселе белли. Ишни сизинъ къурсакъ-ларынгъызы ювмакътан башламакъ керек.

Эким стол башындан турып, басыкъ давушнен эмир берди:

— Ирина Фёдоровна, ишке башланъыз!

— Хасталар, аркъадашлар риджа этем,— пешимден келпнгъыз,— деди медицина эмширеси итираз этильмез бир давушнен ве коридордаки ачыкъ къапыны косьтерди. Биринджи къапыдан сонъ, олар, табанындан тавапынадже кафель парылдагъан, янаша одагъа барып кирдилер.

— Хаста аркъадашлар, риджа этем, мына бу оглюклерни багълапъыз. Энди скемлечиклерге отурынгъыз. Къопкъаларны коресингъизми? Бирер къопкъа сувны сонъунадже ичмек керек.

«Къараманларымыздан» базы бири онъа итираз этеджек олсалар да, эмшире оларнынъ айткъанларына къулакъ биле асады.

Лячаре «тедавйленмек» ашкъына къопкъаларны агъызларына кетирмек керек олды.

О одадан Ирина Фёдоровнанынъ эмир давушлары эп эшитильди:

— Сонъунадже, сонъунадже ичинъ! Къопкъаларны тюленгъиз!..

Бу эмирлер текрарландыкъча, къапы артындан охшунулар, юрек быландырыджы бир сой давушлар эшитильмекте эди. Диварлары кафель ортюли оданынъ къапысы эки-эки бучукъ сааттен сонъ ачылды. «Тедавйленов» процесси битсе керек. Андан Эмишнен Демиш ве Чийемиш къаз сюрюси киби татий-татий чыкъып, араба къапыгъа догъурулдылар. Эмиш недир хатырлагъан киби, бирден

токъталып, кери, клиниканынъ къапысына къайтып кирди.

— Ирина Фёдоровна, мен бугунь ишке бармадым, бир къгъытчыкъ берсенънз яхшы олур эди,— деди о эмширеге.

— Ичкидеи зеэрленген адамгъа бир къгъытчыкъ бермеймиз,— деди эмшире ве къапыны къапатты.

Эмишнен Демиш ве Чийемиш гастронимнынъ огюнден кечейткъанда кене «Акъбаш»ны корьдюлер. О аля даа созылып ятмакъта эди. Достларнынъ юреклерни бузлагъан киби олды учю де черелерини терс чевирдилер. Тез-тез кечип кетмеге тырыштылар.

Куньлернинъ биринде Расим Бормамбетович шеэрге чыкъты. Эм юре, эм де баарьнинъ тазе авасыны ютып, кокюс къабарта. Кокюси демирджининъ корюги киби энип котериле.

Бойледже, азмы юрди, чокъмы юрди шеэрнинъ четине келип чыкъкъаныны дуймады. Шеэрнинъ четипден исе чытырман орманлыкъ башлай. О чокъ тюшюнуп турмадан, кестирме ёлнен орманнынъ ичине кирди. Анда къаранлыкъ олса да, о эп огге догъру адымлады. Бир даа бакъса не корьсин къаршысында чатма чубукълардан ясалгъан уфачыкъ бир эв тура. Озю де таш устюнде дегиль, эки даие ннджечик тавукъ аякълары устюнде салланып, мына-мына йыкъылайым, деп тура. Дерсинъ, масаллардаки эв.

Расим Бормамбетович тарс токъталып, омюринде даа биринджи кере корьген бу эвге таджипленип бакъты. Бу арада эв бирден шатырдады-гудюрдеди ве озь кочери этрафында айланып, онъа терс чевирди. Шу дакъкъасы онынъ ичинден ап-акъ сачлы, долма бурунлы бир джады чыкъты да, къымылгъан оппа козьлерини онъа тикип къалды. Тыпкъы масаллардаки джады.

Энди не олур экен! Джады этне этип, бу балабан Расим Бормамбетовични уфачыкъ бир сычангъа чевирмезми?

— Эй, джады къартанай, сен не ичюн бутюн инсанлар киби шеэрде дегиль, бу кийик орманда яшайсынъ?— деп башлады Расим Бормамбетович.— Сангъа эв тапылмадымы?

Джады ачувланды гъалиба, козьлери тап мапълайына атылып чыкътылар. Элиндеки азбар сипирткисини салмакълап, оны Расим Бормамбетовичнинъ сыртына эндирди.

— Ой-ой!.. деп багъырды о ве... юкъусындан абдырап уянды.

Лякин тешегинден турмады. Къайтадан юкъламагъа тырышты. Лякин аркъасы пек яман агъыра эди. Я онынъ корьгени тюш эди де! Худжур шей! Тюшю кечсе де, сипирткининъ агърысы кечмеді...

О элини яваштан чаршаф астына сокъып, беллине узатты. Анда элине сувукъ ве къаскъатты бир шей расткельди. Оны козьлерине кетирип бакъса... элиндеки бем-беяз ве сюпсюври шей тешек саялагъан ине эди. Къарысы бу куньлерде тешек-ястыкъ ювып-къакъмакъта эди. Тике амма, онгъа бойле хайырсыз тюшлер косьтерген ине мында не япа?..

Къач куньден берли тишим агъыра эди. Чалышкъан еримден рухсет алып, экимге кеттим.

Анда невбет чокъ буюк дегиль эди. Энди меним невбетим кельди дегенде, таягъына суюкенип хош черели бир къартий кельди менден сорады:

— Йигит, айтчы, бугунь тиш экими къабул этеми?

— Эльбет, къабул эте.

— Сиз сонъкими?

— Артымда башкъа адам ёкъ, сонъкиси олсам керек.

— Айса, сиздеи сонъкиси мен олурым.

— Ёкъ, къартийим, риджа этем, сиз невбетсиз киринъиз, мен аз бучукъ даа беклерим.

Лякин къартий бир кереден разы ола къоймады, ашыкъмагъаныны огуллары ве келинлерн иште, торунлары исе балалар багъчасында олгъаныны айтып, акъшамгъа дже барып-келеджек ери олмагъаныны бильдирди. Мен де дегенимден къайтмадым ве ниает, оны къандырдым. Мен къапыны хошнутлыкънен ачыи, битайны анда кирсеттим.

— Мен чокъ эгленмем, шимди кери чыкъарым,— деди битай.

— Яхшы, къартийим, анда кереги къадар отурынъыз,— дедим мен ве ич бир ерге ашыкъмагъанымны бпльдиререк, саатиме бакъып.

Элимдеки газетаны ачып, таныш авторымнынъ макъалесини окъумагъа далдым. Лякин оны сонъунадже окъуп етиштирмедим: кабинеттен кескин бир дауш эшитилди. Тишининъ чыкъарылгъанына шек-шубе къалмады.

Арадан йигирми дакъкъа даа кечти. Кабинетнинъ къапысы ачылып, андан таныш къартийим чыкъты. Онынъ артындан эким пейда олды. О алтын костекли саатине бакъып, ич кимсеге адресленмеген къыскъа ибаресини айтып ташлады: «Мен уйле тенефюсине кетем».

Мен текрар мында пейда олмамакъ ичюн, оны беклеп турмакъ къарарына кельдим.

— Яныкъланманъыз яш адам, сизге олгъаны-оладжагъы бир саат даа беклемек керек,— деди къартий.

— Я сизинъ ишинъыз насыл олды. Зан этсем, тишинъизни чыкъардылар гъалиба Пек агъырдымы?

Битай насылдыр бир сырнынъ устюни ачар киби, яваштан сёйленди:

— Огъулчыгъым, шимдики экимлер тишни агърысыз чыкъаралар. Чыкъармаздан эвель укол япалар, бундан сонъ ич бир агъры дуймайсынъ.

— Лякин мен сизинъ къычыргъанынъызны эшиттим.

— Ёкъ, джаным, тишимни чыкъармады.

Агъызымда олгъаны-оладжагъы учь тишим къалды. Лякин, бунъа бакъмадан, экимге кене тишлеримни косътерем. Профилактика пчюю. Кабинеттен сесимни эшиткенинъиз де догъру. Мен он едн яшында экенимде биринджи кере тишимни чыкъарткъанда насыл багъыргъанымны экимге багъырып косътердим. Билъсенъ керек. Биринджи Пётр де тишлеринен чекпше эди. Керчек, оларны эсас чыкъарув ёлунен шифалай эди. Кунълерден биринде огълунуниъ тиши агъыргъан. Падиша Пётр оны кендине чагъырып, элине тарткъычны алгъанынен, бала шу саат къачып кеткен. Баланы тапып,онъа кетиргенлеринен, огълуна джиддийликнен бакъып, бир тиши ерине экисини тартып чыкъара.

— Бабай, не ичюн бойле яптынъ?— деп сорай бала.

— Агъырмагъан биринджи тишни сёз тутмагъанынъ ичюн, экинджи тишни хасталыгъы ичюн, чыкъардым,— деген о.

— Коресннъмн огълум, эвеллери тишлерни тербневий макъсад ичюн де тедавнийлей экенлер. Сизге огъурлыкъ тилейим, огълум,— деди битай ве коридордан чыкъып кетти.

Аджайип къартий экен, деп тюшондим мен ве козьлериме кене газетаны котердим.

Ипаает, эким къайтып кельди.

— Йигит, шикъетинъиз неде?

— Тишим раатсызлай.

— Чокътанмы?

— Баягъы вакъыт олды.

— Къачандан берли?

— Агъырып башлагъанына энди бир афта олды.

— Креслогъа отурынъыз, агъызынъызны ачыпъыз. Сизни юкъарыдап бешинджи тиш раатсызласа керек. 16-нджы кабинетке кири- нъыз де, тиш суретишен майъа къайтып ке- липъыз.

Экимнинъ 16-нджы дегени рентген каби- нети экен. Рентгенджи отуз яшларында бир къадын эди. О озюне бенъзер бир гузель къа- дыннен лакъырды этмекте эди. Рентгеннинъ айткъанына коре о тюневин локъата тюшю- рип, эки дане етмишер кумюшлик биллюр та- бакъ алгъан. Шунунъ ичюн пек къуванмакъ- та эди. О доступен лакъырды эте-эте къагъыт- ны бакып чыкъкъан сонъ, мени яры къаран- лыкъ бир одагъа кирсетип, диваргъа янтай- гъан бир аппараткъа якъын кетирди. О лей- лекке бенъзер бир шей эди. «Мына шимди бе- шинджи тишинъизнинъ суретини пленкагъа чыкъарып алырмыз», деди о ве элме чокъ къатлы ялпакъ тахтаны туттуруп, джакъыма сыкъып тутмамны буюрды. Шу дакъкъасы янымдан чекилип кетти. Оданынъ къаранлы- гъындан онынъ япъгъыравукъ давушы эши- тильди.

— Дикъкъат, биллюр! — хакъылдап куль- ди.— Къыбырдаманъыз...

Арадан бир дакъкъа кечмеден, элиме бу- юк бир пленка туттурды.

Мен онъа тешеккюрмни бильдирип, ка- бинеттен чыкътым, бойле бир пленкада тек бир «бешинджи тишининъ» дегиль, ченъгемде- деки бутюн тишлернинъ суретини чыкъар- макъ мумкюн эди, деп тюшюндим. Экимни исе тек «бешинджи тиш» меракъландыра экен. Лякин даа къурып етиштирмеген плен-

каны бир къач кере чевирип бакъкъан арада, онынъ чырайы тюрленди.

— Мында о корюнмей,—деди эким.

— Не корюнмей?— деп абдырадым мен.

— Бешинджи тиш.

— Бойле олмасы телюкелнми?

— Ёкъ. Суретте бешинджисинден башкъа бутюн тишлеринъиз бар. Бизге исе бешинджиси керек.

Не чаре, мен кене о кабинетке кирдим. Арасы он-он беш дакъкъа кечмеден, мен кене ойле дым бир пленканы алып кельдим. Ченъгемдеки сызлавы исе этерек, «бешинджи тишим» вакъыт-вакъыт саллангъан ве даа зияде агъыргъан киби олды.

Эким пленканы элине аларакъ, оны пенджереге кетирди ве дикъкъатнен бакъты. Сонъ, манъа чевирилип, джиддийликнен:

— Агъызынъызны ачынъ,—деди де, тишлеримни дакъкъатнен бакъып чыкъты.— Меселе шунда ки, бешинджи тишинъиз бу суретте де ёкъ, лякин тиш бар.

Мен рентгенджи энди ачувланыр белледим. Кене яры къаранлыкъ одагъа барып кирдим. Лейлекке ошагъан аппараткъа «денгаль» аппараты дегенлерини энди огренген эдим.

Не исе, учюнджи сурет онъайтлы олып чыкъты, эким башкъа тишлер арасындан беллялы бешинджи тишни де тапты. Тапты амма, бойле олмасы мени бормашинанынъ бездириджи гъыджырдысындан къуртармады. Эким учюнджи суретни джиддийликнен бакъып чыкъкъан сонъ, тишинъизни тедавийлемек керек, диагнозы белли, энди тедавий-

лемек мумкюн. Мында къатнавны ярын сабадан башларсынъыз, деди.

Мен скемлеге япышып кълалгъан адам кибп еримден кыбырдап оламадым. Эллерини ювып, кетмеге азырлангъан эким манъа тааджип толу козьлерипен бакъты:— Сизге не олды?

Мен агъызымны ачып оламадым.

Экимлернинъ агъызымдакн бешинджи тишини тапмалары ичюн мен бугунъ яры кунюмни гъайып эттим. Я отуз эки тишини тедавийлемек ичюн манъа не къадар вакъыт керек оладжакъ? Мен шу акъта тюшюнмекте эдим.

Идареде меджлис топланды. Кунь тертибинде идаренинъ алты айлыкъ планыны озь вакътында эда этюв меселелери тура эди. Экинджи къаттаки бу залгъа къадын-къызлар ве бир къач эркек топланды.

Уйкен эсапчы Байрам-Али Эсатович янындаки баш бухгалтер муавинине хытап этерек, ондан сорады:

— Антон Павлович, бизим сакът дуйгъулы Назлы-дживанымыз къайда къалды, ёкъса...— деп козьлерини юмып ачты.

— Ёкъ, ёкъ, сиз не айтасынъыз шу? Эльбет, сагъ-селяметтир. Оны башкъа идареге авуштырдылар, шимди бизде ишлемей.

— Языкъ, чокъ языкъ. О пек яхшы хадим...

— Не ичюн языкъсындынъыз? Оны бир баш даа котердилер, демек осьти, сиз исе языкъсынасынъыз.

— Мен эминим Назлы-дживан анда да озюни косътерир, кунешкедже осер. Бу хабринъ мени пек къувандырды.

— Байрам-Али Эсатович, мен сизни анълап оламайым. Даа шимди «языкъ, языкъ», дедпиъиз, энди къуванчынъызны бильдирсинъиз. Бунынъ себеби неде я?

— Анълап оламадынъызмы?

— Эльбет бир шей анъламадым.

— Мен Назлы-дживаннынъ котерильгенине кѳувандым. Лякин мен шунъа языкъсынам ки, кямиль лакъырдысынен эркесни «хошнут» эткен бу къарычыкъ эндиен сонъ меджлислерде бизнен берабер отурмайджакъ.

— Янъы ерде иши ве ташыгъан месулиети мындакннен эксик олмаса керек.

— Ойле амма бизде ишлегенде меним янымда отура эди. Озюнъ билесинъ, менде шойле бир заифлыкъ бар: меджлислерде юкъусырайым, я да юкъугъа далып, хурулдап башлайым. Бекчиликте тургъан Назлы-дживан къадын исе, козь къапакъларым агъырлашкъаныны эслегенинен мени енгилден омузынен къакъыштыра, я да назик пармакъларынен элимни сыйпай эди. Меджлислерден биринде докладчынынъ сѳзлерине о къадар далгъаным ки, юкъугъа кеткенимни дуймай къалдым. Назлы-дживан кѳулагъыма эгплип, «геджелер хайыр», деген. Мен исе юкѳу серсемлигинеп элимни кокюсима кѳойып, юксек давушнен, «сагъ олунъыз», дегеним. Буны башта меджлис реиси корьген.

— Байрам Али Эсатович, мен докладны ис вакъыт битиреджегимни озюм билем. Эгер сиз меним айткъанларымны бегенменъиз чыкъ да кетинъиз,— деп багъырды.

— Директор огюнде бойле алгъа къалмакъ не экенини тасавур этесинъизми? Мен исе бу фаджиалы вазияттен кѳуртулмакъ акъкъында тюшюнмек дегиль, козьлеримни биле ачып оламайым. Мени бу агъыр вазияттен кене Назлы-дживан кѳуртарды.

— Ёкъ, ёкъ,— директор аркъадаш, о си-

зинъ теклифлеринъизни пек бегенди, спзни пек дикъкъатнен динълегени ичюн башкъаларына кедер этеджегинн биле унутты,— дедн назлы ве татлы сесчигинен.

Директорымыз къуванчен йылмайды. Мен буны яхшы эследим. Чюнки мен энди яхшы уянгъан эдим, сонъ, достум, озюнъ айт, бойле зарур адамныъ кеткенине насыл олур да языкъсынмазсынъ?

Биз онынънен ишчилер ашханесинде ко рюштик. О далгъын-тюшонджели вазиятте эди. Скемлесининъ аркъасына таянып, аякълары- ны узатып отурмакъта эди. Бир элинен манъ- лайына япышкъан, экинджисипен стакандаки чайны къарыштыра эди. Кашыкъны ойле бир чевикликнен чевире эди ки, онынъ уджу ич бир кере джамгъа тиймеди. Бундан сонъ къашыкъны чыкъарып, ягъбез устуне къой- ды ве стакандаки чайгъа бакъып къалды. Сонъ, бир къач ютум ичкен арада, мени коръ- ди ве эль котерип селямлашты. Мен де ойле яптым ве тепсидеки стаканны алып, оныпъ столу башына кечип отурдым.

— Селям достум!

— Сагъ ол. Ашыкъмасанъ, кеч отур.

Къайгъылы корюнесипъ не олды я?

— Ёкъ кедерли дегилим, лякин мени ол- майджакъ бир тюшондже чекиштире.

— Аджеба, о да насыл тюшондже экен?

Стакандаки чайны тюпледи:— Манъа, профсоюзнынъ ярдымынен, Чырчыкъ озени янында бостанлыкъ бир парча ер айыргъан эдилер. Анда озюме бир дача къурдым. Эр бир джумаэртеси ве базар кунълери къоран- тамнен берабер анда гъайып олам. Баштала-

ры эпимизге иш етсе де, сонъундан не олды-не олмады, бизим Хатидже эв къушы пейда этмек истеди, манъа папий алмамны зорлады. Андаки ерлер пек яхшы, сув да чокъ. Папий бакъмакъ ичюн чокъ масраф керекмей. Не де олса, бир сюрю папий сатын алдыкъ. Бир кереден эки проблема чезильди: бизде энди эт де, йымырта да бар эди. Я олардан алынган пуфны айтмайсынъмы? Лякин папийлернинъ де, меним де ишим уймады.

— Не ичюн уймады?

— Огъурсызлыкъ олды. Куньлерден биринде бизге огъуллаарынен берабер эки достум кельди. Дженк ёлларыны биз берабер кечкен эдик. Озюнъ билесинъ, бойле расткелишке къуванып, бир къач къаде тюпледик. Қыскъадан айткъанда, баягъы кейфлендик. Қъадыным Хатидже къулагъыма фысылдады:— Олды энди,— деди.

Мен исе софра бащыннан турмакъ истедим.

Гонъюльден джошкъан мусафирим шу арада мени авджылыкъкъа давет этти. О авджылар ве балыкъчылар джемиетининъ азасы экен. «Жигули» машинасынынъ кабинасындан эки ав тюфегичыкъарып:

— Мен мында келейткъанда авджылыкъ ичюн яхшы ерлер сечтим. Мындаки къушлар къоркъакъ дегиллер. Анавы къамышлыкълар ичинде авланмамакъ гуна олур. Озюнъ билесинъ, авланмагъан авджы безгинликтен оле билир. Булар Тула тюфеклеридир, козьлемей атсанъ да, нишангъа барып тие,— деп тюфегининъ къундагъыны сыйпады.

Э, не япмалы, авгъа чыкъмакъ къарарына кельдим. Дженк аркъадашымнынъ джаныны

агъыртмакъ олмаз. 1945 сенесинден берли бурнума барот къокъусы тиймегенини айтмагъа утандым.

Биз онынъ «Жигули»сине минип, къамыш сазлыкъларына тараф кеттик. Анда исе, ялыдан къум ёлунен джаяв юрдик. Бакъсам, аркъадашым авджы чантасындан сызгъыравугъыны чыкъарды. Тыпкъы папийлер киби гъыргъылдап сызгъыра. Арадан бир дакъкъа биле кечмеден, онынъ сызгъырувына папийлернинъ гъыргъылдысы джевапланды. Аркъадашым чокъ тюшюнип турмадан эки дане резина папийни чыкъарып, оларны тыйнакъкъа ташлады ве манъа ятмамны эмир этти. Озю де ойле япты.

Беклеймиз. Арадан чокъ кечмеден къамышлар арасындан бир сюрю папий ялдап чыкъты. Биз артыкъ беклеп турмадыкъ, оларнынъ эписини атып, тыйнакъ ичинде сердик. Аркъадашым авджылыкъ чызмаларынен сувгъа сокъулды, бутюн папийлерни богъазларындан йиппен багълап, оларны ялыгъа алып чыкъты.

Биз пек къувандыкъ, авымыз яхшы олып чыкъкъаны ичюн бирер къаде патлатып, эвге къайттыкъ. Ёл бою авджылыкъ лятифелерини хатырлап, кулюштик.

Биз къушларны кетирип азбар ортасына быракътыкъ:

— Хатидже, бизге бу огъурлы авджылыкъны хайырла. Қъавурылгъан ве пиширьилген папий эти энди бир афтагъа етер, тюкянгъа бармагъа аджет къалмаз!— дедик.

Ёргъунлыкътан ве аз-бучукъ ичмектен шенъ-шад олгъан къадыным бизлерге бакъ-

ты, сонъ ерде яткъан папийлерден бирини элише алгъанынен эйкель киби къатып къалды.

— Хатидже санъа не олды, юречигинъ ярамадымы ёкъса?— дедим мен шашмалап. Оны индже бельчигинден туттым.

Хатидже озюне кельген киби олды, башыны терсине саллады, сонъ кулюмсиреди.

— Яхшы, мергин авджылар, кетирген авышъызны шимди къавурырым, оларны озь папийлеринъ киби ашарсынъ,— деди.

Бу кересинде энди мен къатып къалдым, чюнки ерде, козьлери юмукъ яткъан папийлер озь элимнен сатып алгъан ве бакъкъан папийчиклер эдилер.

Эмине Исмаиловна Қъардашның пенсия-
гъа чыкъкъанына эки йыл олды. О отуз эки
йыл район диспансеринде тери хасталыкъла-
ры экими оларакъ адамларның хызметинде
булунды. Эм шу йыллар девамында иши бс-
юнджа бир тюрлю тенби алмады, демек
мумкюн. Урьмет тахтасында булунгъан ва-
къытлары да олды.

Эки пенджереси, сабадан акъшамгъадже
транспорт ве адамларнен толу олгъан, кениш
ёлгъа ачылгъан иш одасыны пек севе эди.
Ёкъ, ондан да зияде одасының къапысы
огюнде адамлар топланып, оны беклеп тур-
гъанларыны бегене эди.

Исмаиловна саба ишке аселет кечке къа-
лып келе тургъан. Бойле вакъытларда невбет-
теки адамлар оны корьгенлеринен эписи бир-
ден ерлеринден туралар, экимнен итааткяр-
лыкънен селямлашалар. Исмаиловна бойле
шейлерни пек севе эди.

О янъгъыз къадын. Шунунъ ичюн коллек-
тив квартираны биринджи невбетте онъа бер-
ди. Квартирасы толадан ясалгъан буюк би-
нанынъ биринджи къатында. Земане эшьяла-
рынен донатылгъан.

Исмаиловна бу буюк бинада кѳомшулары-нен не пек якъын муамеледе булунды ве не де оларнен къавгъа-дава этти. Къыскъасы, кимсенен барды-кельдиси олмады. Кѳомшулары тарафындан берильген «эвден чыкъмаз» лагъабы онъа пѳк яраша эди. Азбардаки скемледе де кѳомшулары оны пек сийрек коре тургъанлар. Башкъа пенсионерлернен берабер анда пейда олгъан такъдирде чокъ отурып оламаз эди. Зар-зорнен бираз лакъырды этип, янъылыкъларны эшиткен сонъ, деръал турып кете тургъан. Кетмек ичюн мана чокъ тапыла эди. Чамашыр ювмакъ, эвни джыйыштырмакъ, телевизор эшиттирювлерини бакъмакъ деген киби. Бойледже, аллапынъ екаяне къулу киби, бутюн вакъыт бир озю яшады. Якъынларда исе кѳомшулар Эмине Исмаиловнагъа мусафирлер келип башлагъаныны дуйдулар. Эм олар эсасен кунъдюзлери гизли-пуслы келе эдилер. Онынъ мусафирлери гизли келип, ойле де къайтмагъа тырышкъанлары ичюн кѳомшулары онъа къулакъ асмадылар.

Кунълернинъ биринде, азбарда отургъанда:— Бугунъ къапынъызны орта яшларда бир эркек къакъты, эвде ёкъ эдпнъиз,— деди бир кѳомшусы.

— Олар меним сабыкъ иш аркъадашларым, меним хатиримни сорамагъа келелер,— деди Эмине Исмаиловна.

Эгер Эмине Исмаиловнанынъ башына. «эвде тедавийлев ишинен огърашмакъ керек». деген фнкир кельмеген олса, бельки де о омюрлик кимсеге кедер этмей яшар эди. Лякин о бу гъаени зияде бегенди ве онъа юнге илишкен деве тикени киби япышты. Озюнинъ

эвельки ишинен эсаслы суретте огърашмакъ ичюн джиддий азырланды. Бунунъ ичюн чокъ масраф керек олмады, ондан къат-къат келир келеджегине о эмин эди. Эгер бирев ондан, «сиз не ичюн эвде хасталарны девалав къарарына кельдинъиз», деп сораса, о деръал, «зенаатымны севгенимден», яхут «янгъгызлыкъ белясындан къуртулмакъ ичюн...» Умумен бунъа бенъзер бир шейлер айтыр. Шимди о бу акъта тюшюнмей. Чапыпчапкъалап эски танышларыны, керекли иляджларны тапмакъ, муштерилерни эвинъ джелъп этмек ишине урунды. Муштерилер аз, лякин, эр алда барлар. Олар Къардашнынъ эвине, онынъ косътерген къанун-къаниделери эсасында арекет эткени алда къатнайлар. Сабадан эркеклер. уйледен сонъ исе къадынлар келелер. Олар Эмине Исмаиловна Къардашнынъ аятында буюк денъишмелер япты. Онынъ джеби эп къабарды, сервантын-да янъы-янъы хрусталь савутлар пейда олдылар. Эмине Исмаиловна озюнинъ муштерилеринден гъает мемнун эди. Онынъ дюльбер ве сефалы аятына кимсе «кедер» этмез белледди. Лякин языкълар олсун тюшюнгенлерининъ акси олып чыкъты, аяты зельзеле киби тепренди.

Шу хайырсыз куннинъ сабасында да эр вакъыттаки киби эрте уянды. Гедже ягъмур ягъгъан эди, пенджереден тазе ава кельмекте, шу арада белькемиги адджы санчып башлады; радикулит озюни хатырлатты. Эрте сабадан шенъ ве нурлу кунеш озюнинъ нурларыны сачып башлады, Эминенинъ белиндеки агъры да тынып башлагъан ель киби эксильди. О къаве ичкен сонъ пенджерени ач-

ты. Эв янындаки кьалдырым бою кьомшусы, балачыгъы—Нигораны минсеткен арабачыкь-къа, кечти. Эмине Исмаиловна онъа кереги киби эмнет бермеди, шприцлерни бир тертипке кетирди, сонъра стерилизаторны газ камфоркасы устюне кьойды. Озю исе кресло устюне отурып, окъумакъ ниетинен элине польша журналыны алгъан арада, чанънынъ назик сесини эшитти. Даа да догърусусы парашытырдысы эшитти. Бир кереден саатке бакъты. Люся тамам бир бучукъ сааттен сонъ келеджек. Люся Эмине Исмаиловнанынъ ярдымджысы, керекли иляджларны тапув боюнджа онынъ бутюн сымарышларыны эда эте. Тазе «муштери» олса керек, деп тюзюнди Эмине Исмаиловна, Кузьгюге бакъып, йипек халатынынъ якъасыны тузетти. Енгиль адымларнен барып къапыны ачты. Муштери отуз яшларындаки йигит эди. Узун бойлу, къара костюмли.

Эмине Исмаиловна, дюльбер ве келишикли сою, деп тюзюнди.

— Кирингъиз,— деп муштерини ичери давет этти.

— Сагъ олунгъыз,— деди кельген адам ве эв саибининъ теклиф эткенини беклеп отурмадан залгъа кирди. Онынъ козьлери тыш мемлекет мебеллерине, чешит тюрлю паалы джам савутларнен толдурылгъан, агъырлыкътан майышып тургъан джам рафлар узеринде кьалды.

— Буюрынгъыз, отурынгъыз,— деди эв саибеси яш мусафирге.

— Сагъ олунгъыз,— деп о къадифе килимнен ортюли креслогъа чекти.

— Сизни динълейим — деди Эмине Исмаиловна алчакъ, незакетли сеснен.

— Сизни, аптечигим, анавы дерт боюнджа яхшы мутехассыс деп айталар. Мени якъын вакъыттан берли бир шей пек раатсызлай, шу себептен сизинъ эвинъизге кельмеге ме-джбур олдым. Эм янъылмагъангъа бенъзейим. Сизни раатсызлагъаным ичюн мени багъышланъыз.

— Мен сизге ярдым этмеге тырышырым, сиз о къадар чокъ раатсызланманъыз.

— Догърусыны айтаджакъ олсам, сизге кельмек ичюн ниетленип ёлгъа чыкъкъан вакътымда гонъюлимни насылдыр бир шейлер хырпаламакъта эди, лякин шимди олардан къуртулдым.

Мусафир атешли, эйлекяр козьлерини кене серванткъа догърултты.

Эмине Исмаиловна вакъыты олмагъан киби, саатке бакъты. Чюнки о мусафирни не ичюндир бегепмейип башлагъаң эди.

— Аптечигим, сиз эвде бир озюньиздирсинъиз, деп умют этем.

— Эльбетте бир озюм, бираздан манъа аркъадашым кельмек, базы бир шейлер алып кельмек керек, шимдилик...

— Айткъанларыньизны манъа тешкерип бакъмакъ керек,— деди мусафир ве еринден сычрап турып, къомшу одагъа кирди, сонъра ашханени, ваннаны бакъты.— Темизлик, паклик мен сизинъ яшайышынъизны бегенем,— деди къадынгъа озъ тешекюрини бильдирген адам киби.— Мени адым Харитон, сизни исе «аптечигим» деп чагъырырым. Қъаршы де-гильсинъизми?

Эмине Исмаиловна не япмасыны бильмей,

омузларыны кысты. Гонъюлю теляшланды: «Бу йигит башкъаларына бенъземей,— деп туюнди,— башкъалары озь башларына озьлери беля ачкъанлары ичюн пысып отуралар, бу исе, манъа эмир этип башлады.»

Эмине Исмаиловна софрагъа чыкъмагъа ниетленди.

— Мен хастайым — деди Хааритон ашыкъкъан адам киби саатке бакъты.

Исмаиловна, динълейим дер киби, онъа чевирильди.

— Айтаджакъ олсам, аптечигим, иш бойле. Башта яныма отурманъызны риджа этем! Мен сакин, йымшакъ, незакетли лакъырды этмекни севем, анълайсыгъызмы?

— Эльбетте, анълайым.

— Ойле олса, яхшы. Меним хасталыгъым шундан ибарет ки, манъа акъча керек, аптечигим. Тааджипленменъиз. Эм сес-мес чыкъараджакъ олманъыз сакъын. Сиз, шамата деген шей къомшуларнынъ юкъусыны боledgeгини, оларнынъ арасында олгъан базы асабий адамларнынъ къааръленеджеклерини яхшы билесинъиз.

— Меним къомшуларым яхшы адамлар.

— Пек яхшы экен, ойле олгъан такъдирде оларны абдыратмайыкъ, раатсызламайыкъ. Сиз де озь сагълыгъынъызгъа мукъайт олунъыз. Аптечигим, сизге даа чокъ яшамакъ керек. Сиз даа акъайгъа да чыкъа билирсинъиз. Чечеклер киби ачылырсынъыз... — Джебинден кягъыткъа сарылы бир пычакъ чыкъарды, тырнакъларыны темизлемеге башлады.— Демек меселе бойле, манъа акъча керек, сизинъ юкъунчлы хасталыкълар боюнджа япкъан айын-оюынъызнен алып-бере-

джегим ёкъ. Бутюн ишлерни къолайлыкънен чезейик. Сиз манъа гонъюлли оларакъ, акъчаны чыкъарып бересинъиз, мен исе яваштан, кимсеге дуйдурмадан, чыкъып кетем. Шимди япыладжакъ ишнинъ эписи будыр. Мен сизинъ джанынъызны ич де агъыртмам, сёз берем, озюмнинъ «джентильмен»лик сёзюмни берем. Тек бир шейни риджа этем, аптечигим, тынчланынъыз, насыл шейнинъ не ерде сакълы тургъаныны тюшюнинъ, лякин янъылманъ. Вакътымыз олмагъаныны да унутманъыз. Барып да сизинъ аркъадашынъыз кельсе яхшы олмаз. Ялынъыз меним ичюн дегиль, аркъадашынъыз да, сиз де бойле корюшювден мемнюн къалмасынъыз.

Харитон атешли йылтыравукъ козьлерини кысып, айнеджиликнен, инсанны дешетлендириджи алда субетдешине бакъты.

Эмине Исмаиловнанынъ юреги чапаланды. Мусафирнинъ бакъышы бу къадар сувукъ, титис олгъаныны о къапыдан киргенинен дегиль, шимди абайлагъанына тааджиленди. «Бу къадар матювлик оладыр даа», деп тюшюнди, озюне-озю ачувланды. Сонъра бирден, сонъки кунълердеки келирнинъ эписини тюневин кассагъа берип кельгенини хатырлап къуванды. О да кулюмсиреп, мусафирни мыскылламакъ: «Кечке къалдынъ, къардашым, парам бар, эм пек чокъ эди, лякин тюневин эписини укюметимизнинъ ишанчлы сандыгъына къойып кельдим», демек истеди.

Харитон къонакъбайнынъ юрегиндекини козьлеринде коръгени киби олды. Бир санининъ ичинде онынъ сувукъ козьлери ачувенен кысылдылар. Къавий тишлери гычырдадылар. Джакълары къабаргъан киби ол-

дылар. Кучью пармакълары йылтыравукъ пычагынынъ сапыны ськътылар.

Бу алны корьген Исмапловнанынъ юреги тайып кеткен киби олды.

— Джаным, Харитон, м-мен...

— Аптечигим, сизни артыкъ беклемеге вакъытым ёкъ. Я пара, я да мынавы...— о пычакъны авада фырлатып алды.

Исмапловнанынъ козьлери алдында бир пычакъ дегиль де, онларнен пычакълар, сюн-гюлер фырландылар. Харитон санъа бутюн барлыгъымны берейим, тек джанымны къый-ма, дейджек олып ыдырынды. Лякин дудакъларыны кыбырдатып оламады. Олар къуракъшып, бири-бирине япышып къалгъан эдилер. Теляшлы козьлери мусафирге бакъып турмакъталар.

Бу алны корьген мусафир йымшагъан киби олды.

— Аякъкъа турып оламасанъыз, ерини айтынъ, озюм алырым,— деди ийлекарлыкънен.

— Пара... оларны тюневин эманет касса-сына берип кельген эдим,— деди Исмапловна зорнен эшитилир сеснен.— Эвде масраф ичюн азачыкъ къалдыргъан эдим. О шкафнынъ ичинде.

Харитон буюк учь къанатлы шкафнынъ янына барып, онынъ къапагыны ачувнен ачты. Бу вакъыт мусафирнинъ бурнуна тазе чаршаф эм де ястыкъ устьлерининъ къокъусы урды. Шкафнынъ экинджи къатындаки эшьяларнынъ эписини пол устюне алып аткъан сонъ, кок тюстеки эманет касса дефтерчигини тапты, оны элине алып залгъа чыкъты.

— Сен не яптынъ шу, аптечигим, бир сутка беклеп оламадынъмы? Эписи олып бир сутка?.. Не къадар акъча! Сенинъ мында уфакъ масрафларгъа алып къалгъанынъ пек аз. Эманет дефтерчикни озюнье къалдырам манъа онынънен ич бир шей бермезлер... Сен анълагъан адамсынъ, манъа кетмек керек. Дюньянынъ бутюн тюшюнджелерини артта къалдырып, раатланмакъ истейим. Анда денъиз ресторанлар, озюньиз анълайсынъыз, къадынлар...

— Анълайым, анълайым, Харитон. Лякин мен санъа не ярдым эте билем. Озюнь коресинъ, меним бутюн парам эманет кассасында. Эгер истесенъ къомшулардан борджгъа алайым?

— Машшала, аптечигим, бу айнеджиликни чокътан тюшюнип таптынъмы? Милиция къолуна теслим этмек истейсинъми? Ич бир шей чыкъмаз! Отур эм де чокъ къыбырданма. Мен сенинъ разылыгъынънен сенден базы бир шейлерни алырым, яхшымы? Айт, чемоданынъ не ерде!

Эмине Исмаиловнанынъ ятакъ одасында учъ чемоданы бар эди. О, Харитонгъа, оларнынъ къайда олгъаныны айтты. Харитон чемоданлардан энъ буюгини алды. Онынъ ичинде олгъан шейлерни пол устуне авдарды ве бюллюр шекерликлерни къыйметли басмаларгъа сарып, онынъ ичине тертипнен ерлештирип башлады. Эмине Исмаиловна исе кресло устюнде теляшлы алда мусафирнинъ аркетлерине бакъып отурды. Эгер о шимди бир де бир шей акъкъында тюшюнсе, о да Харитондан къуртулмакъ истеги эди. Ичинден оны яхшы этип къаргъады. Эр дакъ-

къа балконгъа бакъа, тыштаки аякъ тапырдыларына динълене, бельки бир де-бир адам келип, къапыдаки чанънынъ дѣгмесине басар, деп умют эте эди. Ойле имкян догъса, озюни сокъакъкъа атар ве бар сесинен къычырыр, бутюн эвнинъ адамыны башына топлар эди. Лякин чокъ языкъ аксине олып, онынъ пенджереси огюнден кимсе кечмедиде зыпкъын Харитоннынъ элинден оны къуртарып алмакъ ичюн кимсе ашыкъмады. Эмине Исмаиловна Харитон. ки билерине адам ольдюрмек бир шей олмагъаныны яхшы биле. Эм бойлелери къолгъа тюше къоймайлар. Бу зыпкъын да шимди не истесе оны алып, манъа япаджагъыны япып, чыкъар кетер. Шеэр буюк, денъизге ине быракъкъан киби, адамлар арасына сокъулур, тапсанъ ал, деп тюшюнди. Биллур савутларны чемодангъа ерлештирмекте олгъан Харитон ерге эгильгенде, джебинден балабан пычакънынъ уджу йылтырап корюнди. Буны корьген Исмаиловнанынъ кокус къафеси ичинден бир шей тайып кеткен киби олды. Қозьлерининъ огюне къаранлыкъ чѣкти. Юреги къафеске тюшкен къуш киби чапаланды.

«Налет олсун санъа,— деп фысылдады,— аладжагъыны алып, тез-тез деф олса къуртулур эдим, шу мельундан. Мени ярым саат даа бойле хырпаласа инфаркт олып ольмем бир шей дегиль».

Харитон баягъы бюллюрни ве къыйметли шейлерни чемодангъа ерлештирген сонъ, онынъ янына кельди ве:

— Манъа сизинъ тюбюньиздеки килимчикни алмагъа рухсет этсенъиз, аптечигим!

— Ах, алынъыз...

Харитон кресло устюндеки кучюк къади-
фе килимчикни алып, биллюр савутларнынъ
устюне быракъты.

— Мукъайт олмакъ керек. Манъа олар-
нынъ парчалары дегиль де, озьлери керек,—
деди. Сонъра чемоданларнынъ анахтарлары
къайда олгъаныны сорады, буфетнинъ рафла-
рыны къармалады, чемоданнынъ къапагъы-
ны къапатып, килитледи, анахтарны исе
озюнинъ джебине сокъты.

— Мына, аптечигим, мен энди азырым.
Кетем. Не олды сизге, аптечигим, чырай-
ынъыз пек агъаргъан. Мен анълайым, эль-
бетте, сизге къыйын. Насылдыр бир йигит
келип базы къыйметли шейлеринъизни алып
кетмекте. озюнъиз айтынъыз, аптечигим, бу
къадар зенгинлик сизге не керек? Айтынъ,
не ичюн? Сиз бир озюнъиз яшайсыз, пенсия-
нъыз бар! Бундан да гъайры арам ёлда юрп,
чешит хасталыкъларгъа огърагъан эркек ве
къадынларны инелийсиз. Бедава дегиль,
эльбетте. Акъибетте не ола? Девлет сизге
къартлыгъынъыз ичюн пенсия бере, сиз исе
оны алдатасыз, хасталарнынъ сагълыгъына
да зарар кетиресиз. Оларны тедавнйлев иши-
нен ким огърашмакъ керек? Сагълыкъ
сакълав Министрилиги! Я сиз, апте-
чигим, сагълыкъ сакълав министрилиги? Ой-
леми? Яхшы дегиль, яхшы дегиль. Лякин мен
сизге бутюнини багъышлайым, озюнъизнинъ
шерефли ишинъизнен, хасталарны ве озь
муштерилеринъизни тедавнйлев ишини де-
вам эттире беринъиз. Эр алда савлукъ-
лашмакъ вакъты кельди. Элинъизни бе-
ринъиз!

О, Эмине Исмаиловнанынъ элини тутты,

опеджек адам киби озь дудакъларына якъынлаштырды:— О-о! Мен нелерни корем! Сиз шу, устюнде бриллиант ташчыгы олгъан шейни манъа бахшыш берип оламазсынъызмы?

О балабан юзюкни чыкъарды ве озюнинъ кучюк пармагына такъты. Сонъра кузьгю янына келип, галстугыны тюзетти, сачыны тарады.

— Аптечигим, келинъ джентильмендже анълашайыкъ. Мен кетем, лякин сиз, мына, бу ерде тамам бир саат кыбырдамай отурадjakъсынъыз. Саатке бакъынъыз. Тамам бир саат кечкен сонъ турарсыз, сонъ багырарсызмы, телефон этесизми, не истесенъиз оны япарсыз. Мен о вакъытта энди узакъта олурым.

Харитон чемоданны къапы янына алып кельди, оны аралыкъ этип бакъты, коридорда кимсе ёкъ эди, лякин чыкъмакъ ерине кене къайтып Эмине Исмаиловнанынъ янына барды.

— Сиз билесинъизми аптечигим, мен эр алда озь джанымны ортагъа къойып, иш япам, эм озюнъиз де анъласанъыз керек, бу къолай дегиль, шунынъ ичюи, эр итималгъа къаршы, мен сизни багълайым.

— Я не ичюн? Мен ойле де озь еримде отурырым, ич де кыбырдамам.

— Сиз яхшы анълайсыз да, мен озь омюримни хавф астында къалдыраятм. Мен эвден чыкъкъанымнен сиз яйгъара къопарып, беш къатлы бутюн бир эвнинъ джемаатыны аякъкъа турсата билесинъиз. Йипинъиз къайда? Мен, эр алда, сизни аджайип, йымшакъ-

ча союпы беринъиз багълагъанда бир еринъиз агъырмасын.

«Къашкъыр къойны аджый», деп тюшюнди Эмине Исмаиловна, Харитонгъа йипни узаткъан вакъытта.

— Явашча олманъызны риджа этем! Мен хаста адамым...

— Анълайым, аптечигим, анълайым, мына бойле... Харитон манълайындаки салкъын тер тамчыларыны сюртти.— Демек сизинъ элинъизни багъладылар... Амма, аптечигим, сиз юре билесинъиз. Сиз меним артымдан аягъынъызнен къапыны котеклеп башларсыз. Мен сизден ятманъызны риджа этем. Озюнъизге йымшакъ ве онъайтлы ер сечинъиз, мисаль ичюн, мына диван. Яттынъызмы, келинъ энди аякъларынынъызны да багълайыкъ. Мына бойле япсакъ агъыртмаймы?

— Ёкъ.

— Демек яхшы экен даа. Энди мен эмин-эркин джоюла билем.

Шу арада ода ичинде чанъ сеси эшитилди. Онынъ сеси коридордан кельмекте эди.

— Бу насыл олды, аптечигим, кимдир кельди...— Харитон эеджанланды ве къапы артына сакъланды.

— Бу телефон, телефон чынъылдай,—деди Эмине Исмаиловна.

— Ойле десенъ, телефон? Биз шимди оны сусмагъа меджбур этермиз. О джебинден пычагъыны чыкъарды ве теллерни кести.

— Мына, аптечигим, энди баягъы вакъыткъадже телефон этип де оламазсынъыз. Телефон олмаса сиз де, мен де раат олурмыз. Аркъадашынъыз не вакъыт кельмек керек?

— Тамам кыркъ дакъкъадан сонъ.

— Демек, кырк даккыадан сонъ? Энди, аптегим, сизге агъзынъызны ачмакъ керек оладжакъ, мен юзбезни агъзынъызгъа тыкыаджакъым.

Озь ишини усталыкънен япкъан сонъ къапыгъа догъру юрди.

— Савлыкънен къалыңыз аптегим, мени эйликнен анъынъыз,— деп Харитон коридоргъа чыкъты. Басамакъ мейданчыгъына диккъатнен бакъты, кимсе олмагъанына эминлик асыл эткен сонъ, сакъына-сакъына сокъаккъа чыкъты. Қалдырым бою насылдыр къадын бала арабачыгъынен кетмекте эди. Онъа эмиет бермеген киби, янындан кечип кетти. Эвнинъ кошесине эткен сонъ, сув будкасы янында токъталды ве артына бакъып алды. Ёлгъа чыкъып такси токътатты.

— Мен поездге кечикем, вокзалгъа алып барсанъыз,— деди айдавджыгъа. Машина ерпиден тепренип, суръатыны арттырды.

Харитоннынъ артындан къапы къапалгъаны киби Эмине Исмаиловна эллерини чезмеге арекет этти. Лякин бу иш файда бермейджегини деръал анълады.

Харитонны тез таптылар. О вокзалда эди Демир ёл вокзалында дегиль, къомшу шеэрлеф ве район меркезлерине къатнайыджы тез юрген автобуслар вокзалында эди. О энди бир къач даккыадан озюнинъ чокътан-чокъ ёлджуларыны къардаш республиканынъ пайтахты Алма-Ата шеэрини алып кетеджек «Икарус» автобусынынъ йымшакъ ве онъайтылы креслосында отурмакъта эди. Харитон бутюн барлыгъынен «Огонёк» журналына берильген, дерсинъ, андаки кроссвордны чезмек ичюн ойлана. Қъара козлюклері тю-

бюнден ёлджуларны ве айдавджды отургъан кабинаны козетип тура эди. Элине машина рулюни «чебер»ликнен туткъан шофёрнынъ кельмесини сабырсызлыкънен беклей эди. Автобус ёлджуларнен тез толды. Харитон онъа якъынджа кельген адамнынъ, бу ер бошму деп сорайджагъыны эшитмезден эвель дуйды, эм шу арада: «Бу ер бошму?» деди.

— Бош,— деп джевапланды о.

— Сизинъ адынъыз Харитон, ойле дегильми?— деди таныш олмагъан адам онынъ янына отургъанда.

— Мен сизни анъламайым, йигит.

— Меселе шунда ки, сизни къыдыралар.

— Сиз не айтасынъыз шу? Мени ким къыдыра биле?

— Сизинъ аптенъиз?

— Янъыласынъыз меним бу ерде ич бир тюрлю аптем ёкъ. Мен оксюзим.

— Насыл олып энъ якъын, къыйметли тувгъаныны бойле тез унутмакъ мумкюн?

— Меним аптем Алма-Атада яшай, мен шимди онъа кетем.

— Бельки ойледир...

— Сиз озюнъиз кимсинъиз я, меним аптелеримни сорай бермеге?

— Мен, Харитон, сиз беклеген адамым, милиция хадими. Мына меним весикъам.

— Къырмызы китапчыкъ, сонъ не олгъан? Олар менде де барлар,— деди Харитон.

— Косьтеринъиз, мен сизинъле буюк мемнюнликнен таныш олурым.

— Мен оларны янымда ташымайым даа.

— Бельки сиз бир де-бир башкъа документ косьтерирсинъиз?

— Янымда бир тюрлю документ ёкъ.

— Айса сизни, Харитон аркъадаш, башкъа машина беклей.

— Ёкъ, башкъа машина ичюн сагъ олунъыз, мени бу да къанаатлендире.

— Бу машина пек узакъкъа кете, бизлер исе сизнен чокъ узакъкъа кетмейджекмиз. Сизге шимдилик мында эгленмек керек оладжакъ.

— Мен бу ерде бутюн ишлеримни битирдим, мында ич бир тюрлю ишим ёкъ.

— Мен сизден талап этем,— деди къатий сёзнен милиция хадими.

— Не ичюн? Бакъынъыз, ёлджулар, ич бир себепсиз милиция мени якъаламакъта! Сиз бу якъанларынъыз ичюн джевап берирсинъиз, мен керекли ерге шикъает язарым — деп къычырды Харитон.— Сиз даа джевап берирсинъиз! Мени иште беклейлер!

Харитонгъа эп бир башыны эгип, милиция хадимининъ огюне тюшип, кетмек керек олды.

— Багажынъны алмакъны унутма, Харитон.

— Меним багажым ёкъ.

— Аптенъе чемоданны къайтарып бермек керек.

Бир къач дакъкъадан сонъ Харитон аптесининъ чемоданыны котерип, милиция хадимининъ, козетюви алтында «апте»чиги Эмине Исмаиловнанынъ эвине кельди. «Апте»си энди олып кечкен вакъиалардан азат олгъан, озюни тендюрист ис этмекте эди.

Милиция хадимлери чагъыргъан «тез ярдым» машинасынынъ экими Эмине Исмаиловнаны дикъкъатнен бакъты, онынъ сагълыгъы яхшы экенине, ич бир тюрлю денъишме олмагъанына, эмин олгъан сонъ, онъа

юрек тынчландырыджы илядж берди де, сав-
лукълашып кетти.

Харитонны тапарлар, деп умют биле эт-
меген Исмаиловна: «Эвден чыкъты, изи гъай-
ып олды», деп тюшюне эди. Эльбет бойле
буюк шеэрде оны тапмакъ къолаймы?

Лякин коресинъми, таптылар.

— Сени, эр алда, туттылармы? Инаны-
ладжакъ шей дегиль,— деди Эмине Исмаи-
ловна ийлекарлыкънен кулюмсиреп.

— Санъа насыл этип айтсам экен, аптечи-
гим, мени тутмадылар, аксиндже сенинъ
эвинъе мусафирликке теклиф эттилер.

— Ёкъ, Харитон, сени хырсыз оларакъ
тутылар.

— Олмайджакъ шей, не ичюн бойле къа-
ба лаф этесинъиз я, аптечигим. Ёкъса мен
сизинъ бир де-бир шейге джанынъызны
агъырттыммы? Айтынъ, мына гражданин на-
чальник янында айтынъ, мен сизни къыйна-
дыммы? Урдыммы, ёкъса акъаретледимми?
Шимди бу, ерде айтманъызны риджа этем.
Анъланъыз, мен джанымны хавф астында
къалдырам, мени бастырыкъкъа къоя биле-
лер.

— Харитон! Етер, айын-оюннен огъраш-
къанынъ. Адамларны ахмакъ этеджек олып
тырышкъанынъ, етер. Қъанунларны бильме-
сем де, лякин мен беллесем сен пек буюк,
тюзельмеси къыйын олгъан джинает яптынъ.
Сен меним къач йыллыкъ омюримни аша-
дынъ! Даа сенинъ не къадар малымны-эшъ-
ямны чемодангъа ерлештирип, алып кетке-
нинъни милиция хадимлерине айтмайым.

— Аптечигим, сен мени о къадар къатты
тазирлеме, айткъанларынъ мени бастырыкъ-

къа алып бара билелер. Я мен сенде олгъан буллюр савутларнынъ бир кысымыны алдым. Эгер бойле тюшонип бакъаджакъ олсакъ, сен менден де буюк хырсызсынъ да.

Эмине Исмаиловнанынъ тизлери бирден жансызландылар. «Бакъса бу динсиз эриф мени де озюнен берабер чукъургъа чеке биле де», деп тюшонди.

Эм акъикъатен де ойле олып чыкъты. Олар суд соравджынынъ одасында чокъ керелер корюштилер. Суд залында да берабер олдылар. Экисининъ япкъан иши де тюбютамырындан ачылды. Апте-къардаш озь джезаларыны булдулар.

ФЕРУЗ ВЕ ЗЕМФИРА

Эфсанеге такълид

Юсуф адыны ташыгъан мераметли бир адам къомшусындан чечек фидеси алып, оны дым топракълы черепке отуртты ве пенджере ичине ерлештирип къойды.

— Ось Ферузым!— деп, онъа ад да къойды.

Эвдекилер де чечекни инсан адынен анъып башладылар. Чечек кунь сайын осьти ве бойгъа кетти. Арадан чокъ кечмеден фиде юксек бойлу, дюльбер бир чечекке чевирилди.

Юсуф оны эр кунь саба суvara, тубюндеки топракъны йымшата ве оны кунешнинъ куйдюриджи сыджагъындан, эсип кечкен еллерден къорчалай эди. Лякин не олды не олмады куньлердеп биринде чечекнинъ емешиль япракъларына акълыкъ тюшип башлады. Къасеветке далгъан Юсуф, чифт олсунлар, деп къомшусындан бир фиде даа алды ве оны экинджи бир черепке отуртып, Ферузнинъ янына къойды.

— Ось Земфира, Ферузгъа аркъадаш ол!— деди Юсуф.

Земфира тутты ве чокъ кечмеден о да бойгъа кетти. Бааръде онынъ даллары къы-

зыл ве мелешетюс сыргъаларнен чечекленди. Бакъса, къуруяткъан Феруз да гъайры баштан жанланды, онда да мис-гъамбер къокъулы чечеклер пейда олды.

Чечеклер эп осьтюлер. Оларнынъ даллары къабарды, япракълары гурьлешти. Олар кяде бир пенджеренден эсип кечкен елден тельгене, саллана ве эвнинъ ичи гуль багъча киби къокъуй эди.

Бу назик къокъуны сезип, балкъуртлар ве кобелеклер пенджереге мусафирликке келип башладылар. Олар чечеклердеки татлылыкънен къарынларыны тойдуруп, узакъларгъа учып кете ве озьлерининъ достларына Феруз ве Земфира акъкъында къуванчен бильдире эдилер.

Бу акъта яман бир адам да эшитип къалды. Онынъ ады Белибаш эди. Мына бу Белибаш бу чечеклерни бири-биринден марум этмек истеди.

Орталыкъкъа гедженинъ къаранлыгъы тюшкен бир вакъытта Белибаш ымпыс-тымпыс Юсуфнынъ пенджересине якълашты, ондаки чечеклерни хырсызлады ве оларны бири-бирине асрет этмек ичюн. Ферузны чытырман бир дагъ ичинде, Земфираны да тегенекли бир чель ичинде къалдырды.

Бундан сонъ оларнынъ пытакълары кунешке тартылмады, эскен еллерден япракълары ельпиремеди. Олар адамларнынъ козьлерини къувандырмады, оларнынъ этрафында кобелеклер ве боджеклер де ойнашмадылар. Кет-кете япракълары къуруды, пытакълары солды ве текмилъ къурудылар. Кунешнинъ куйдюриджи арарети ве къургъакълыкъ оларны бинълернен чёпке чевирди. Дёрт бир

тарафтан эскен рузгяр оларны топракънен авагъа савурып, чёллерге, тарлаларгъа, орманларгъа септи...

Баарьде чёльге чыкъсанъыз кене Феруз ве Земфира чечеклерине расткелирсинъиз. Олар хафиф еллерден салланып, этрафкъа мисгъамбер къокъуларыны сачалар. Олардаки аджайип чечеклер ёлджуларнынъ козьлерини къамаштыра ве оларны лячаре шу ерлерде токъталмагъа, къокъулы авадан нефес алмагъа меджбур этелер. Албу исе мераметли Юсуфнынъ дагъда ве чёльде къурып къалгъан чечеклеринден дёрт бир тарафкъа сепильген урлукълар ана-топракъта кене тамыр атып, тотай къызлар киби безенгенлер.

КЪАР ДАНЕЧИКЛЕРИ СЕИЛЕНЕЛЕР

Япалакъ-япалакъ къар ягъмакъта эди. Эки къар данечиги булуттан узулип, ерге догъру ынтылды. Олар бири-бирининъ пешинден чапышып, дигер къар данечиклери ичинден уюрюлип кече ве кулюше эдилер.

— Ой да яхшы, пек яхшы!

— Сен къаерге тюшмек истер эдинъ?— деп сорады олардан бири.

— Тюшмек дегиль, мен энмек истейим!— деди экинджиси.

— Эбет, эбет, ме де энмек истейим.

— Мен юксек дагъларнынъ устюне къонып, кунеш нурларында ойнамакъ ве озюм де шу нурлар киби парылдамакъ истейим.

— Мен исе адам яшагъан эвнинъ устюне къонып, бааръде бир тамчы сувгъа чевирильмек, башкъа тамчыларгъа къошулып, сонъ озенге дёнмек ве инсандаки араретни сувнен къандырмакъ истейим. Адам бу сувны ичкенде: «Чокъ сагъ ол, джан бериджи сувчыгъым», десин.

Оларны яп-янаша учмакъта олгъан учюнджи къар данечиги эшитип къалгъан бу сёзлерни Къарбабайгъа келип айтты. Къарба-

бай уюрюлювинден асыл олгъан кыгъыл-
чымларнен къар данечигни айдынлатып,
онъа шойле деди:

— Адамгъа якъын олгъан къар данечиги,
эркестен акъыллыдыр. Акъ булутларда учып
юргенлер ерде не япылгъаныны ич бир ва-
къыт билип оламазлар. Адам акъкъында ой-
ланмакъ пек алидженап бир иштир.

АГЪА-ҚЪАРДАШ ЧОҚЪРАГЪЫ

Ривает

Агъа-къардашлар озъаралары дост-муабет яшай эдилер, лякин куньлерден биринде араларындан «къара мышыкъ» кечти, не ичюндир бильмем, бундан сонъ олар бири-бирине киш-ачув беследилер, олмайджакъ уфакъ-тюфек шейлер ичюн де араларында дава чыкъып башлады. Эгер олардан бири «бугунъ авасы ачылды, кок мас-мавы», десе; экинджи бири кокке бакъып, «козьлеринъ, сокъур экен, кокни къара булут къаплады», дей эди.

Олар давалаштылар, койнинъ башына къара беля етип кельди. Қъаршыдаки орман-да даллы-будакълы къоджаман бир терек оспп чыкъты. Эм кунъ сайын дегиль, дерсинъ саат, дакъкъа сайын котериле. Лякин терек оськен сайын онынъ къалын будакъларындан ве беш къулач кенълигиндеки кевдесинден кельген сасыкъ къокъудан этрафтаки бутюн жанлы махлюкъат, тереклер, от-оленлер къурып башладылар. Халкъкъа да пек буюк зиян кетирди.

Куньлерден биринде яш агъа-къардаш эл-лерине эки башлы балталарыны алып, орман-гъа кеттилер. Лякин терекке якъылашып кельгенде, араларында кене дава чыкъты.

Бириси терекни кевдесинен кесип йыкъайыкъ десе, экинджиси будакъларындан башлайыкъ деди.

Олар давалашкъан арада, акъшам олды, орталыкъ къаранлыкълашты ве иштен дегиль, лафтан ёрулып, эвлерине къайтып кельдилер.

Агъа-къардашнынъ бабалары демирджи бир къарт эди. Олар койнинъ четинде яшай эдилер. Огъуллары онынъ янына бардылар.

— Баба, изин беринъиз, шу арам терекни тамырындан сёкип, кевдесини откъа якъып кульге чевирейик,— дедилер.

Хаста бабанынъ чырайы къоркъусындан ап-акъ олды. Буюк огълу Ютаргъа ве кучюги — Ольмезге бакъып, шойле деди:

—Огъулларым, бу мерамдан вазгечинъиз. Энди нидже-нидже адамлар анда бош-бошуна барып кельдилер, терекни къыбырда-тып биле оламадылар. Сиз де масхара олманъыз. О терек гуналарымыз ичюн танърынынъ башымызгъа язгъан къара белясыдыр.

— Биз мытлакъа онынъ акъкъындан келирмиз,— деди Ютар.— Терекни йыкъып, халкънынъ севабыны къазанмакъ истеймиз.

Къарт демирджи терен тюшюнджеге далды. «Терекни йыкъып оламасалар да, озьлериндеки кучьни сынап бакъсынлар,— деди ичинден.— Мукъаддес иш япмакъ, яманлыкъкъа къаршы чыкъмакъ истейлер, оларны тутып турмакъ олмаз».

Демирджи огъулларына эяллыкъ берди, озю де тёшегинден турып, демирханеде сакълап туткъан темиз челик кесегинден оларгъа бирер балта ясады ве балталарны сувгъа

батырып чыкъаргъан сонъ, оларгъа огъурлы ёллар тиледи:

Агъа-къардаш терекке етип кельдилер, озъаралары меслеатлашкъан сонъ, терекнинъ тюбюни эки тарафтан балталап башладылар. Къап-къара терекнинъ кевдесинден айны тюстеки ёнгъаларнен берабер, къара шингенлик акъып, орталыкътаки эр шейни даа бетер зээрледи.

— Токъта агъа!— деди Ольмез.— Биз бу арам терекнинъ кевдесини ёнгъалап кескен арада, онынъ къара къаны эр шейни джансызландырыр. Бизге эвалла демеге де адам тапылмаз. Биз янъылдыкъ, гъалиба.

— Неде?

— Неде олгъаныны, халкънен акъыл танышып билирмиз.

Огъуллар бабаларына къайтып кельдилер, башларына кельген уйгъунсызлыкъны икяе эттилер.

— Янып-куйменъиз, огъулларым,— деди демирджи.— Мен сизге янъы балталар япарым. Къара терекнинъ сыры бар. Лякин бу сырны тюшюнип тапмагъандже, бир даа элинъизге балта алманъ. Къара терек учюнджи кересинде сизге янълышынъызны багъышламаз, ольдюрир...

— Я онынъ сыры неде экен?

— Сырны тюшюнип тапмакъ керек, айтылгъан сыр бозула.

Къарт экинджи куню ольди.

Агъа-къардаш пек чокъ баш ёрсалар да, ич бир чаре тапып оламадылар.

— Бабанъыз сагъ олгъанда мытлакъа ярдым этер эди,— деди оларгъа демирджининъ таныш-билишлери.

Бир къач куньден сонъ агъа-къардаш не ормангъа кеттилер. Акъшам устю олгъа-нындан, ишке сабалайын башламакъ къарарына келип, ерге яттылар ве къатты юкъугъа далгъанларынен экисининъ тюшюне де бабалары кельди: «Мен билем, деди о, сиз къара терекке дегиль де, манъа кельдинъиз, джиренч терекни насыл йыкъмакъ ичюн акъыл танышмакъ истейсинъиз. Эвдеки долафта эвель заманлардан къалгъан икмет китабы сакълы тура. Оны алып окъунъыз. Акъылда тутунъыз: оны кунь баткъандже бир куньде окъуп чыкъмакъ керек. Шу куню окъуп битирмесенъиз, китап алевленип янар ве бу сырнынъ асылына ирип оламазсынъыз».

Энди къаранлыкъ тюшкенине бакъмадан, агъа-къардаш эвлерине чапып кельдилер, икметлер язылы къалын китапны алдылар, эртеси куню танъ атып башлагъанда, китапнынъ мундериджесине далдылар. Ёрулып козьлери яшланса да, китапны къолларындан ташламадылар.

Къаш къаранлыгъы тюшти. Азбарда бутюн кунь чивплъдешкен къушлар сустылар. Ютар сонъки саифени чевирпп, «етиштирдик», деп къуванчынен еринден турды.

Шу куню олар сабагъадже юкъладылар. Эртеси куню сабасы, чокъ вакъытлардан берли биринджи кере, танъ хоразы къычырды. Кунешнинъ биринджи нурлары бетлеринде ойнады. Оларнынъ юреклери де шадлыкъ ичинде эди. Аджеба, булар ненинъ аляметидир? Ёкъса оларнынъ тельмирювнен беклеген куньлери келип етими? Олар балталарыны, лескерлерини алып, аш чанталарыны сыртларына урып, ормангъа догърулдылар.

— Китаптаки икмет акъылындамы?— деп сорады Ютар.

— Акъылымдадыр. Қъара терекни енъмек ичюн башта онынъ кевдесинн ве будакъларыны дегиль, тамырларыны кесмек керек. Онынъ бутюн сыры тамырларындадыр. Тамырларынен топракътан ашыны, сувуны ала, онынъ ичюн де мына бойле къавий тура.

— Догъру, къардашым, кель, йигитчесине ишке башлайыкъ!

Ютар ве Ольмез учъ кунъ учъ, гедже тыныш алмадан чалыштылар. Қъара терекнинъ къара тамырлары корюнгендже топракъны къазып, оны дёрт бир тарафкъа аттылар. Балталарыны арды-сыра тамырларгъа урдылар. Қъара терек саллангъан киби олды.

— Бир даа, бир даа!— деди Ютар къуванчен.

Тамырлар кесильген сайын, Қъара терек башталары титис бир давушнен инъледиди, сонъундан сол тарафына къайырылды, сонъки балта эндирильгенде, авдарылып йыкъылды ве бир ап нчинде тюбю-темелинедже янып кетти. Шу арада къайдандыр бильмем эсип алгъан ель онынъ сасыгъыны да, кулюни де савурып алып кетти. Қъара терек тургъан ерден бирден тер-темиз арынчыкъ чокъракъ фышкъырып, онынъ салкъын сувлары ирмакъларгъа чевирилип, кой бетке акътылар. Шу кунъден сонъ къурып къалгъан гуль-чеклер ачтылар, багъ-багъчалар гъайрыдан жанландылар, къушлар къайтып кельдилер. Бахтиярлыкъ олгъан ерде эр заман къуванч ола, той-дюгюнлер чалына, давул-даре дюм-

бюрдей, балалар догъа, дейлер. Бу койде де ойле олды. Шимди эр акъшам Ютарнен Ольмезни тойларгъа чагъыралар, оларны мытлакъ «Къайтарма»гъа ойнаталар.

Чокъракъ бугуньгедже фышкъырып таша. Эйилик деген шей хатырдан чыкъмай экен. Джемаат койнинъ ортасында мермер ташлардан балабан бир чешме яптырып, онынъ тегиз ташы устюне шу сёзлерни яздырды: «Халкъ яхшылыкъны ич бир вакъыт унутмаз!»

ЗАМЕТҚАР ҚЪАРЫНДЖА ВЕ
ГЪАРЕЗҚАР БЕЛИБАШ

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен, уфачыкъ бир Қъарынджа бар экен. Уфакъ олса да, пек акъыллы экен. Танъ вакытларындан акъшам кеч мааллергедже тарласындан чыкъмайып, ер сюре, эке ве берекетни эркестен эвель джыйып ала экен. Богъдай буртюклерини эвчигине дане-дане ташып, оларны сыра-сыра тизип къоя ве къыш айларында оларгъа сув тюшюрмесини, дым тиймемесини къайгъыра экен.

Кене берекет тымары келип етти. Адет эткени киби, Қъарынджа захире данечиклерини эвине ташып башлады. Куньлерден биринде захиречикни о якътан, бу якътан итеклеп, тарладан къайтаяткъанда, онынъ огюне бирден анавы Белибаш чыкъып къалды. Бу орталыкътаки энъ яман махлюкъ шу Белибаш эди. Чалышкъан махлюкъларны корер козю ёкъ экен, тек хырсызлыкъ пешинден юре экен. Мына, шимди захире кетиреяткъан Қъарынджаны корьгинен, ачувындан делирген киби олды. Қъарынджаны ве онынъ богъдай бурьтюгини чапчакъ ичине ташлап,

«анда яшасын, бир къач куньден керек олур», деп сомурданды.

Къарынджа къаранлыкъ ичинден чыкъаджакъ олып, чокъ тырышса да, кучю етмеди. Озюни къуртармалары ичюн багъырып башлады. Лякин онынъ сесини ич бир кимсе эшитмеди.

Арадан афталар, айлар, ниает, бир йыл келип кечти. Кене тымар вакъыты келип етти. Онынъ топрагъына Белибаш келип кирди. андаки берекетни джыйып аладжакъ олды... Олды амма, бакъса не коръсип, анда от ве къорайлар башкъа бир шей ёкъ. О Къарынджаны хатырлады, оны аджыгъан киби олды ве къорайлар арасындан эски чапчакъны кыдырып башлады. «Ольгендир заваллы», деп тюшонди ве аягъы чапчакъкъа илишп, сюрюнип йыкъылгъаныны дуймады. Къарынджа псе бу вакъыт чапчакънынъ тюбюпде чапкъалап юре, мыйыкъларынен онынъ диварларыны дюмбюрдете, йыр созып, купешке бакъып кулюмсирей, эди.

Белибаш Къарынджаны чапчакътан чыкъарып, ондан сорады:

— Къарынджа, айтчы, насыл олды да, тамам бир йыл ачлыкъкъа даяндынъ?

— О да насыл ачлыкътыр?— деп тааджиллене Къарынджа.— Менимиен бир бурьтюк богъдай бар эди де?

— Я онынъ ярысыны кимге къалдырдынъ?

— Мен оны да ашар эдим амма, бу ерде даа не къадар тутаджагъынъы бильмедим, оны къара кунюме къалдырдым,— деди Къарынджа ве эвине догъру чапып кетти.

Белибаш пек яман ачувланды. Кордюнъ-

ми, уфачыкъ къарынджа ондан акъыллы олып чыкъты, Белибашны масхара этти. Ачувындан тарладаки бутюн от-къорайны тамырларындан тартып чыкъарса да, энди Къарынджаны тапып оламады.

Белибаш ачувындан текмиль къутурды ве, инает, ерге серилип, арам джаныны къара топракъкъа теслим этти.

Эвель заманлардан биринде дагъ этеклериндеки Ворон коюнде эркес тарафындан урьмет ве сайгъынен анъылгъан Амет агъа яшагъан. Ворон кою уфакъ олса да, дёрт бир тарафтан юксек дагъларнен сарылы эди. Койге Ворон озенининъ ады берильген. Озен акъкъан дереге де «Ворон» дегенлер.

Бу ерлерни яраштыргъан шей дагълар эди. Хусусан баарь ве яз айларында! Онынъ ичюн койлюлер, «биз Воронлымыз», дегенде, эм дагъларны ве эм де оларныпъ этеклеринден дживанкъашланып кеткен озенни козьде тутта эдилер.

Амет агъа демирджи эди. Онынъ демирханеси орманларгъа алып чыкъкъан, андан да шеэр бетке кеткен ёлнынъ кенарында эди. Озь ишини, бутюн тантиминен бильгени ичюн, халкъ оны буюк урьметнен «уста» деп чагъыра эди. Онынъ элинден эр шей келе эди: ат наллай, маджар тамырлей, эр сой тегерчикке демир куршав ясай, орьселенип къалгъан гугюм я да башкъа савутны янъартып къоя эди. Лякин, эр бир яхшы адамнынъ къуруры олгъаны киби, онда да эксиклик бар эди. Сонъки йылларда бираз лафазан ве мыз-мыз олды. Бунынъ себеби янъгъызлыкъ-

та олса керек, чюнки демирханеде ондап ве тезьясындан башкъа кимсе олмай, лаф алышып-берншювге адам тапылмай.

Куньлерден бириде демирханеге апап-сыздан Зулейха шерфе кирип, орьселенген бир ез йыбрыкъны тамирге алып келе. Йыбрыкъ пек эрте вакъытларда индже езден насылдыр усталар тарафындан азырлангъан. Амет агъа йыбрыкъны элине алып, ондакп орьнеклерге дикъкъатнен бакъты, оны ярыкъкъа кетирип, балкъылдагъан чыгъырыкълары устюнден пармакъларыны кездирди ве бираз сукюнеттен сонъ, шойле деди:

— Йыбрыкънынъ иши чокъ олса да, манъа аджайип эшьяны ишлеген устадан, даа аз вакъыт керек олур. Мында Зулейха шерфенинъ озю кельгени ичюн мен оны козь ачып юмгъандже ямап-темизлерим. Коресинъми ана-а анда, дагънынъ динка тѣпесинде, бир къойчыкъ отлай. Къой отлап къурсагъыны тоюргъап арада, йыбрыкъ да азыр олур. Оны менден алып, даа юз йыл, бельки даа да чокъ файдалана билирсинъ. Дагъдаки къой андан тюшип етиштиргендже, сен бу йыбрыкъкъа сют толдуруп етиштирирсинъ.

— Сагъ-селямет олунъыз, Амет агъа, сизинъ бу дюньяда энъ яхшы уста олгъанынъызгъа шек-шубе этмейим. Буны мен чокътан билем, онынъ ичюн де йыбрыкъны къомшу койге дегиль де, сизге алып кельдим. Лякин, мени багъышланъыз, Амет агъа, дагъда отлагъан — къой олмаса керек.

— Я сен оны недир беллединъ?

— Къартал олса керек.

— Шашмалама, Зулейха шерфе, къойдыр о!

-- Азизим, Амет агъа, мен энди эсли-
башлы бир къадын олсам да, козь нурум-
ны гъайып этмедим, андаки дагъ къарталы-
дыр!

— Яхшы бакъ, шерфе ханым, о къартал
дегиль де, адий бир къойдыр.

— Шукюрлер олсун, мен даа сокъурлан-
мадым, боргъа йымырта деген дереджеге
кельмедим. Къарталгъа да къой демем!— деп,
Зулейха шерфе къакъылдап кульди.

— Амма да апакъайгъа тюштим! Кульме-
ге билъсе де, адий бир къойны къарталдан
айырып оламай. Акъылдан чылдырдынъмы
не?

— Сен мени мыскъыллайсынъ, гъалиба!
Тап бу дереджеде ахмакълыкъ олурмы?
Токъмагъыпъны алып къачсам биле, корюк
тюбюнден къор алдылар беллейджексинъ.
Токъмакъсыз не япарсынъ?

— Меним токъмагъым япаджагъыны яп-
ты энди, онъа, тюф, биле демем,— деп Амет
агъа теслим олмайып.

Тамам бу арада дагъ устюндеки къара
нокъта ерпиден кочип, кок юзюнде къанат-
ларыны керс-керс тѳпеге авеленди.

— Бакъ, бакъ!— деп кычырды Зулейха
шерфе.— Дагъ къарталы учып кетти!

— Ым-ымы...— деди Амет агъа, лякии
сѳзюнден къайтмады:— Учса да, коклерде
авеленсе де, о къойдыр!— деп тылсыман-
гъан киби дагъгъа бакъып къалды. Озю исе
къара тюшюнджелерге далды: «Бу шейтан
апакъайнынъ козьлери пек кескин экен! Бой-
ле узакъ месафеден къарталны къойдан ай-
ырды. Мен исе оны керчектен де къойгъа
ошаттым. Корюле, къартайып башладым.

Козьлерим де эвелькилери дегиль. Зулехша шерфе исе эп куле, токѣтап оламай. Мени чалтаякъ алып йыкъмакъ истей. Энди койде яйгъара къопарыр, мени масхара этер, бизим устамыз дагъ къарталыны къотур къойдан айырды этип оламады деп, бала-чагъаны кульдюир. Ёкъ, Зулехша шерфе, дегенимден бир адым биле керн чекильмем!»

— Чокъ кульме, ичеклеринъ узюлир. Ол-майджакъ бир къойны корип, къартал мына-мына уча, деп шамата къопардынъ.

— Айтчы, къой учармы? Яхшы бакъ, кокте къартал авелене!

— Учса да, къалса да, о къойдыр. Отлаккъъа саба оны озюм айдадым. Сен не беллединъ, озъ айванымны танымадыммы? Узун сѣзнинъ къыскъасы, айткъан сѣзюмден бир адым керн чекильмем!— деп юмругъыны тезъягъа урды. Сонъ, озю де бирден кулькюге къапылып, Зулехша шерфени къоллары устюне котерип алды, онынъ наразылыгъына, багъырыкълавына бакъмадан, демирхане ичинде айландырып башлады. Экиси де кулькюдеи къатып-къатып къалдылар. Бетлери он еди яшларындаки йигит ве къыз киби къызарды.

— Эх сени, къарт баштакъ, къана, тез ол, мени боша!— деп Зулехша шерфе озюнинъ уфачыкъ эллерпнен Амет агъаинъ кучьлю омузларыны юмрукълады.

— Керчегини айт, джемаат арасында мени эриштиреджексинъми, ёкъмы? Мени акълайджагъынъа сѣз берсеиъ, шу саат бошарым!

Амет агъанынъ къолларындан къуртулгъан къадын куле-куле айтты:

— Вай, Амет агъа, мен сизни тап бу къа-
дар инаттыр демей эдим...

Амет агъа бир къач куньден Зулейха шер-
феге йыбрыгъыны йиберди. Йыбрыкъ эвель-
кисинден зияде балкъылдай эди. Вакъыт ве
сув тесиринен сѣнюккен орьнеклер ве чыгъы-
рыкълар дженюп кунешнинъ нурларындан
балкъ-балкъ парылдай эдилер. Зулейха йыб-
рыкънынъ тѣгерек къабыргъасында дюльбер
ве буюк диккъъатнен сызылгъан ресимни
корьди. Андаки орьнекте кой огюндеки Асма-
къая тасвирленген. Къаянынъ устюнде исе
кенъ-къулач къанатларыны авада керген
дагъ къарталы...

Ыргъачы турнанен тильки эрте баарьде къамыш сазлыгъында расткелиштилер.

— Сен аджайип бир къушсынъ, турначыгъым!— деди тильки.— Мен даа омюримде бойле дюльбер къанатлар, бойле ярашыкъ бурун корьмедим. Дженнет къушы биле саныа акъран оламаз. Лякин анълап оламадым, сен не ичюн эркестен чет-буджакъта яшайсынъ? Эвчигинъни манъа якъын ерде къур эйи къомшулар олурмыз, бири-биримизге барып келирмиз. Балаларымыз олса, оларны берабер бакъармыз.

Тилькининъ татлы-шырын сёзлери турнанынъ къулагъында йыр киби янъгъырады ве о тилькининъ ювасы янына кочип кельди. Олар тапкъан ашларыны да, сувларыны да бир ерге къоштылар.

Арадан чокъ кечмеден баарь келип етти. Къомшуларда балалар пейда олдылар: турнада уфачыкъ турналар, тилькиде — узун къуйрукълы тилькичиклер. Олар балаларны берабер бакъа эдилер. Тильки авгъа кеткенде, балаларнен турна къала, турна кеткенде исе тильки. Эмин-эркин яшай бердилер.

Куньлерден бир купь турна сабалайын авгъа кетти. Озюнинъ балалары ичюн бир та-

къым боджеклер ве къуртлар тутты. Лякин эвине якъынлашаяткъанда башына беля кельгенини сезди. Козьяшларны тамызып, оны тильки къаршылап алды ве шойле деди:

— Джан-юректен севип-сайгъан турначыгъым, башымызгъа буюк беля кельди: балачыкъларымыздан бири гъайып олды. Дёрт тарафны араштырып чыкъсам да, оны тапып оламадым. Ой-ой, энди бизим алымыз не олур экен...— деп даа зияде ахылдап-охулдап окюрип агълады.

— Я балаларымыздан анги бири гъайып олды?

— Узун боюнлысы... Къанатлысы...

Кеч олса да турна, тилькининъ ийлекярлыгъыны анълады ве, «сонъки пешман, башкъа душман», деп мугъаяракъ, озюнинъ эски ювасына кочъти. Шу куньден берли турна тилькинен дост дегиллер, ёлда расткелишселер, бири-биринден четлешип кечелер.

Хорай заводпынъ медениет сарайында откериледжек карнавалгъа азырлана. Анда о энди он еди йылдан берли чалыша. Къарысы Гульчехре онынъ бетине боя чеке.

— Яхшы этип бояла, мен негр олмакъ, Дездемонаны богъып ольдюрген адам бар да... недир шунунъ ады?

— Мавр,— деди Гульчехре.

— Мавр олмакъ истейим. Сыргъаларны такъ. Чокъ яхшы. Энди мени динъле: сен юкъугъа далмаздан эвель аллагъа дуа этинъмп, къабакъбаш... ёкъ янъылдым, Дездемоно?— Хорай бу сёзлерни айтаракъ, Мавр къыяфетинен апайынынъ устюне юрип башлады.

— Ой-ой, Хорайчыгъым, алла ашкъына, сен не япасынъ шу? Имдат!

— Къоркъма, Гульчехречигим, мен тап о къадар джапавар дегилим,— деп Хорай дивардакн кузьгюге чевирилъди. Мен озюм де бу Маврны бегенмей башладым. Эйнси Тарас Бульбагъа чевирилейим! Юмрукълары демпр токъмакъ киби, бир ургъанда балабан терекни де ерге йыкъа. Языкъ ки, башымда онынъ сачы ёкъ. Лякии онынъ чаресн де тапылыр, къайнанамнынъ сакълы туткъач

афы сачыны алырым. Энди бир трубка тапмакъ керек. Я кылыч! Оны кыайдан алырым? Я адий бир ишчи олсам даа яхшы дегильми? Кыана, манга ишчи боясы ур? (Хорай отургъан еринден секирип тура). Я бояланмакъ не керек? Мен озюм ишчим де! (Костюмни кьер, маскасыны такъар). Кыана Гульчехречигим, кьолтугъыма кир. Айды, кеттик!

МУНДЕРИДЖЕ

Кой оджасы	3
Дава	12
Мерафетли адам	18
Къаравул	25
Бахтлы билет	29
Кирпининъ мерафети	33
Тесадюфен олды	40
Чубарнынъ маджерасы	42
Учь дост ве «Акъбаш» кучелек	46
Кунълернинъ биринде	53
Бешинджи тиш	55
Зарур адам	61
Авджылар	64
Харитон	68
Феруз ве Земфира	86
Къар данечиклерн сѣйленелер	89
Агъа-къардаш чокърагъы	91
Заметкяр къарынджа ве гъарезкяр Белибаш	97
Иыбрыкъ ве къартал	100
Турна ве тильки	105
Хорай карновалгъа ашыкъа	107

На татарском языке

Самедин Шукурджиев

БРЫЗГИ ВОДОПАДА

Рассказы

Редактор *У. Эдемова*
Рессам *Э. Трасинова*
Техникий редактор *М. Исмоилова*
Ресимлер редакторы *В. Немировский*
Корректор *Л. Дерменджи.*

ИБ № 2014

Басмаханеге берильди 18.12.81. Басмагъа рухсет этильди.
21.10.82. Р 01301. Форматы 70×90¹/₃₂. Басмахане кягъыты №3.
Эдебий гаринтурасы. Юкъары, басма. Шартлы басма л. 4,09.
Нешир л. 3,36. Тиражы 3000. Сымарыш № 155. Фияты 20 кап.

Гъафур Гъулам адына эдебият не санъат нешрияты. Таш-
кент, 700129. Навонй сокъагъы, 30.

Озъбекстан ССР нешриятлар, полиграфия ве китап тиджа-
рети ишлери боюнджа Девлет комитетининъ Ташкент «Матбуат»
полиграф истисал бирлешмесинде 2-нджи басмаханеде ба-
сылды. Янъыёл шеэри, Самаркъанд сокъагъы, 44.

Шукурджиев, Самедин.

Учансув тамчылары: Къыскъа икяелер.— Т.: Эдебият ве санъат нешрияты, 1982.— 112б.

«Учансув тамчылары» адлы джыйынтыгъы «Ленин байрагъы» газетасында чыкъкъан къыскъа икяелеринен окъуйджыларгъа таныш олгъан Самедин Шукурджиевниниъ биринджи китабыдыр

Омюрде эляллыкъ, догърулыкъ, эмексеверликнен бир сырада тенбеллик, урдумдуймазлыкъ, къурназлыкъ, айын оюнджылыкъ киби аллар да ола. Китапта бу чиркин аркетлерге къаршы олгъан куреш тасвирлене.

Шукурджиев, Самедин. Брызги водопада.

С(Крым-тат)